

Osobine ličnosti studenata i odnosi s roditeljima kao odrednice kriterija odraslosti

Kotlar, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:850135>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-19**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Diplomski studij psihologije

Katarina Kotlar

OSOBINE LIČNOSTI STUDENATA I ODNOSI S RODITELJIMA KAO ODREDNICE
KRITERIJA ODRASLOSTI

Diplomski rad

Rijeka, 2015.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Diplomski studij psihologije

Katarina Kotlar

OSOBINE LIČNOSTI STUDENATA I ODNOSI S RODITELJIMA KAO ODREDNICE
KRITERIJA ODRASLOSTI

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Sanja Smojver-Ažić

Rijeka, 2015.

SAŽETAK

Osnovni cilj ovoga rada bio je ispitati doprinos demografskih podataka (spol, dob, i suživot s roditeljima tj. odvojenost), crta ličnosti petofaktorskog modela te razine individuacije s obzirom na majku kod mladih na prijelazu u odraslu dob u objašnjenju varijance kriterija odraslosti. Pri tome se nastojala utvrditi prediktivna snaga faktora individuacije i pojedinih crta ličnosti uz kontrolu demografskih varijabli. Također, istraživanjem se ispitala i razlika u postizanju kriterija odraslosti s obzirom na dob, spol i suživot, kao i odnos istih demografskih podataka i individuacije u odnosu na majku. U tu svrhu je ispitan uzorak od 338 osoba u dobi od 18 do 32 godine. Od toga polovica ispitanika živi s roditeljima, dok druga polovica živi van roditeljske kuće, te je tek 20 posto muškog spola.

Rezultati pokazuju da spol i suživot s roditeljima značajno objašnjavaju postizanje kriterija odraslosti. Odnosno, stariji ispitanici, kao i oni koji ne žive u zajednici s roditeljima postižu više kriterija odraslosti. Od crta ličnosti, savjesnost se izdvaja kao značajan pozitivni prediktor, dok se otvorenost pokazala kao supresor varijabla. Povezanost/trazenje potpore i nezavisnost, kao faktori individuacije izdvajaju se kao pozitivni značajni prediktori.

Utvrđeno je da žene postižu više kriterija odraslosti, kao i ispitanici koji ne žive s roditeljima, te da s porastom dobi raste i broj postignutih kriterija. Interakcijski efekt pokazuje da u skupini ispitanika koji žive s roditeljima nema razlike u postizanju kriterija odraslosti s obzirom na dob, dok u skupini ispitanika koji ne žive s roditeljima dolazi do postizanja većeg broja kriterija odraslosti porastom dobi.

Pri ispitivanju odnosa demografskih podataka i individuacije u odnosu na majku pokazalo se da žene u odnosu na muškarce češće traže podršku od majke te su s njom povezanije, te da su ispitanici koji žive van roditeljskog doma nezavisniji od majke. Također, pokazalo se da s porastom dobi opada strah od razočaranja majke.

Dobiveni rezultati uglavnom su sagledani u kontekstu obilježja crta ličnosti, separacije-individuacije u odnosu na roditelje, razvojnih teorija te veze navedenih s fenomenom odgođenog prijelaza u odraslu dob.

ABSTRACT

The main goal of this work was to examine the contribution of sociodemographical data (gender, age, and living with/away from parents), personality traits of the five factor model and individuation in relation to mother in explaining variance of adulthood criteria in population of emerging adults. The aim was to affirm predictive force of individuation factors and personality traits controlling sociodemographic variables. The differences in attaining adulthood criteria in relation to gender, age and cohabitation with or without parents, and individuation in relation to mother were also examined. For this purpose a sample of 338 individuals, 18 to 32 years old, was questioned. Half of them lives with their parents, and only 20 percent are males.

Results show that gender and cohabitation significantly explain attaining adulthood criteria. Older individuals, and those who don't live with their parents attain more criteria. Among personality traits, consciousness is the significant positive predictor, while openness is the suppressor variable. Connection/support seeking and independence in relation to mother, as individuation factors were positively predictive of achieved criteria for adulthood.

It has been determined that women achieve more adulthood criteria, as well as examinees which don't live with their parents and that the number of achieved criteria increases with age. Interaction effect shows that in the group of examinees which live with their parents, there is no difference in achieving adulthood criteria in relation to age, while in the group of examinees which don't live with their parents the number of achieved criteria increases with age.

Examining the relationship between demographic data and individuation in relation to mother, results show that females in comparison to males more often seek support from their mothers and feel more related to them, as well as that individuals who don't live with parents see themselves as more independent in relation to their mother. Therewith, the fear of disappointing the mother decreases with age.

Given results are seen through characteristics of personality traits, the process of separation-individuation in relation to parents, developmental theories, all in connection with delayed transition to adulthood.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	6
2. Kriteriji prijelaza u odraslu dob.....	8
2.1. Faktori združivanja: dob, spol i suživot s roditeljima.....	10
3. Razvojna perspektiva.....	12
4. Separacija-individuacija.....	16
4.1. Struktura i razvojni smjer separacije-individuacije.....	18
5. Individuacija i prijelaz u odraslost.....	20
5.1. Individuacija u odnosu na majku i postizanje kriterija odraslosti.....	22
6. Petofaktorski model ličnosti.....	23
6.1. Obilježja crta ličnosti.....	23
7. Problemi i hipoteze.....	27
8. Metoda.....	28
8.1. Ispitanici.....	28
8.2. Instrumentarij/Mjerni instrumenti.....	28
8.2.1. Koncept prijelaza u odraslost.....	29
8.2.2. Upitnik individuacije za odrasle u nastajanju.....	30
8.2.3. Petofaktorski model ličnosti.....	32
8.3. Postupak.....	33
9. Rezultati.....	34
10. Diskusija.....	42
11. Zaključak.....	60
12. Literatura.....	61
13. Prilozi.....	67

1. UVOD

U članku *American Psychologist*, Arnett (2000) je prvi put predložio termin prijelaz u odraslu dob, (*emerging adulthood*) za dobnu skupinu od kasne adolescencije do kasnih dvadesetih. Najšire gledano, smatra se stadijem pripreme koji prethodi mladoj odrasloj dobi, unutar kojeg se mladi osjećaju kao da su između, ne doživljavajući se više adolescentima, ali ni odraslima.

Arnett je predložio koncept prijelaza u odraslu dob kao novi životni stadij s time da njegov rad naglašava snagu kulture, te sugerira da su industrijalizirane kulture, pretpostavljeno na širokoj društvenoj praksi (Arnett, 1995; Arnett i Taber, 1994; sve prema Tanner, 2005) i demografskom preokretu, kreirale okolinu u kojoj se životni tok proširio tako da uključuje novi stadij razvoja, jedinstven i različit od razdoblja adolescencije i mlade odrasle dobi (Arnett, 1997, 1998, 2000, 2004; sve prema Tanner, 2005). Rezultati istraživanja pokazuju da je u današnjim zapadnim društvima tranzicija u odraslost postala značajno produljena u usporedbi s prijašnjim vremenima i društvima, te znatno postepenija i manje uniformna (Settersen, Frustenberg i Rumbaudt, 2005).

Od adolescencije i rane odraslosti, prijelaz u odraslu dob razlikuje se u demografskim terminima: promjene po pitanju stanovanja, edukacije i zaposlenja, te uspostavljanje partnerskih odnosa. Karakteriziran je *osjećajem podvojenosti* u percipiranom statusu odraslosti, stavljanju *fokusa na sebe, nestabilnosti, optimističnom pogledu* na vlastite buduće mogućnosti i *prolongiranom istraživanju identiteta* u području ljubavi, posla i viđenja svijeta (Arnett, 2006). Prijelaz u odraslu dob možda je najheterogeniji period životnog ciklusa jer je najmanje strukturiran, a navedene karakteristične značajke se ne smatraju univerzalnim, već češćim u tom periodu negoli u ostalima (Arnett, 2004).

Iako određeni broj ljudi podržava Arnettovo viđenje perioda kasne adolescencije i rane odrasle dobi kao novi razvojni stadij, postoji rastući broj znanstvenika koji njegovu

formulaciju i viđenje perioda prijelaza u odraslu dob smatraju metodološki i teorijski površnom. Cote (2014) smatra da se događa konflacija, ovisno o svrsi, u korištenju termina kao opisa tranzicijske faze i kao Arnettove razvojne formulacije (što radi i sam autor, Arnett), pod pretpostavkom da je njegova formulacija znanstveno ispravna.

Cote (2014; Standing, 2011; Sum, Khatiwada, McLaughlin, & Palma, 2011; Henig, 2010; Gaudet, 2007) vidi opasnost u tome da Arnettova neutemeljena formulacija prijelaza u odraslu dob, pronasavši svoj put do znanstvene zajednice, širi dezinformacije u javnosti i među kreatorima politike mladih i tako utječe na kulturalne promjene te zapravo šteti mladim ljudima koji su trenutno suočeni s ozbiljnim društvenim preprekama i lošom ekonomskom situacijom u periodu prelaska u odraslu dob. Schoon i Schulenberg (2013) upozoravaju na moguće negativne posljedice ovog „opasnog mita“, kako Cotte naziva Arnettov prijelaz u odraslu dob. Napose, pretpostavka o novom, univerzalnom životnom stadiju vodi do sve veće marginalizacije onih koji do odrasle dobi dolaze tradicionalnim putevima kroz rani ulazak u radni svijet, ili koji zbog manjka osobnih i obiteljskih resursa ne mogu iskoristiti prednosti opcija moratorija, osobito po pitanju daljnje edukacije. Cotte (2014) smatra da je razumnije za pretpostaviti da samo određena podskupina mladih ljudi odgovara njegovom metanarativu, dok ostali imaju iskustvo prolongiranog prijelaza u odraslu dob kao posljedica nekih drugih razloga i s drugačijim posljedicama; a neki drugi pak nemaju takvo iskustvo, demografski ni subjektivno. Takva reformulacija bila bi razumna tvrdi Cotte (2014) s obzirom na to da Arnet bazira svoje ideje o istraživanju identiteta na Eriksonovoj teoriji, o čemu više u poglavlju o razvojnim teorijama.

2. KRITERIJI PRIJELAZA U ODRASLU DOB

Da bi istražio viđenje odrasle dobi, Arnett je konstruirao listu kriterija za odraslu dob temeljenu na sociološkoj, antropološkoj i psihološkoj perspektivi, i pilot istraživanju te je produkt teoretskih kriterija, a ne kvantitativne statistike (Arnett, 2001). Sadrži 7 kategorija: neovisnost, međuovisnost, kapacitet za obitelj, poštovanje normi, tranzicije uloga, biološka i legalno/kronološka tranzicija (Arnett, 2001, 2003).

U upitniku koji je Arnett koristio u svojim istraživanjima (Arnett, 1994, 1997, 1998, 2001; sve prema Arnett, 2003) zadatak ispitanika je bio odgovorom da ili ne naznačiti smatraju li da potonje mora biti postignuto da bi se osoba smatrala odraslom osobom. Ispitanici su također odgovarali na pitanje: "Smatrate li da ste vi dosegнули odraslu dob?" uz ponuđene odgovore: Da/Ne/ Po nekim pitanjima da, a po nekim ne. Kins i Beyers (2010) sugerirali su da je percipirani status odraslosti multidimenzionalni konstrukt koji se ne može obuhvatiti odgovorom na generalno pitanje. U skladu s nedavnim istraživanjima (Kins i Beyers, 2010), koncept percipiranog statusa odraslosti kvantificiran je korištenjem nekoliko kriterija iz Arnettove liste u modificiranom formatu odgovora, tj., pojedince se pitalo da li smatraju da su ispunili svaki od pojedinih kriterija kako bi se stekao bolji i precizniji uvid u percepciju mladih ljudi o njihovom statusu odraslosti.

Arnettova lista se široko upotrebljava u sjevernoameričkim istraživanjima (npr., Arnett, 1998, 2001, 2003; Cheah i Nelson, 2004; Cheah, Trinder, i Gokavi, 2010; sve prema Zupančič i sur., 2014), te postoji rastući broj istraživanja u raznim europskim zemljama (npr., Macek, Bejček, i Vaničková, 2007; Nelson, 2009; Puklek Levpušček i Zupančič, 2010; Sirsch, Dreher, Mayr, i Willinger, 2009; sve prema Zupančič i sur., 2014), Argentina (Facio i Micocci, 2003; sve prema Zupančič i sur., 2014), Israel (Mayselless i Scharf, 2003; sve prema Zupančič

i sur., 2014), Kina (Badger, Nelson, i McNamara Barry, 2006), i India (Seiter i Nelson, 2010; sve prema Zupančič i sur., 2014).

Zaključci doneseni na temelju Arnettove liste (Arnett, 2001, Cheah i sur., 2010; Macek i sur., 2007; Nelson, 2009; Puklek Levpušček i Zupančič, 2010; Sirsch i sur., 2009; Townshend, Gallaway, Friedlmeier, Puklek Levpušček, i Sirsch, 2009; sve prema Zupančič i sur., 2014) sugeriraju da se preuzimanje odgovornosti za vlastite postupke, donošenje odluka, uspostavljanje odnosa s roditeljima kao ravnopravna odrasla osoba i financijska nezavisnost, sve aspekti osobne neovisnosti, smatraju najvažnijim kriterijima odraslosti iz perspektive adolescenata, mladih na prijelazu u odraslu dob i odraslih kroz razdoblje srednjih godina. Važnost kapaciteta za obitelj (npr. uzdržavanje obitelji), poštivanje normi (npr. sigurna vožnja), i međuovisnost (npr. dugoročno obvezivanje drugima) su također često isticani, dok su legalno/kronološka (npr. 18) i biološka tranzicija (npr. mogućnost trudnoće) po važnosti rangirani relativno nisko (Zupančič i sur., 2014). Podatci konzistentno pokazuju da kriteriji odraslosti predstavljaju napredovanje prema neovisnosti, prije nego tranziciju u uloge odraslih.

Rezultati istraživanja na uzorku studenata iz Hrvatske (Šuman, 2013) pokazali su da studenti odbacuju tradicionalne kriterije odraslosti (posao, brak, roditeljstvo, kupnja stana itd.) u korist kriterija koji se odnose na aspekte neovisnosti i individualizma. Djevojke, u većoj mjeri nego mladići smatraju kriterije i subskale obiteljski kapaciteti i prihvaćanje normi važnima za odraslost. Istraživanja u zemljama sa različitim kulturalnim tradicijama kao što su SAD (Arnett, 1997; 1998; 2001), Argentina (Facio i Micocci, 2003) i Izrael (Mayselless i Scharf, 2003) pokazala su da najveći broj mladih smatra kako su *preuzimanje odgovornosti za sebe, neovisno odlučivanje te financijska neovisnost* tri glavna kriterija odraslosti. Prema tome može se zaključiti da postizanje statusa odrasle osobe u današnjem zapadnjačkom društvu znači biti samodostatan, neovisan o drugima, a osobito o roditeljima (Arnett, 2009).

2.1. FAKTORI ZDRUŽIVANJA: DOB, SPOL I SUŽIVOT S RODITELJIMA

Istraživanje Zupančič i sur. (2014) postignutih kriterija odraslosti na austrijskom, slovenskom i američkom uzorku, pokazuje da starost ispitanika, spol i razina edukacije roditelja igraju malenu i čak neznčajnu ulogu u postizanju kriterija odraslosti dok život izvan roditeljskog doma, romantični odnos i planiranje ranije osobne tranzicije u vitalnim životnim domenama (re)produkcije pokazuju značajni doprinos u objašnjenju razlika u postignutim kriterijima odraslosti unutar pojedine zemlje.

Kako pojedinci postepeno pronalaze svoj put u odraslost (Arnett, 2000, 2001), efekt dobi može se očekivati kod važnih prijelaza u odraslost (preseljenje iz roditeljske kuće, uspostavljanje intimnih odnosa), u anticipiranoj tranziciji u odraslost (npr. financijska neovisnost, ženidba), te kod sveukupno postignutih kriterija odraslosti. Istraživanje Zupančič, Komidar i Puklek Lepovšček, (2014) pokazuje pozitivnu povezanost godina i života izvan roditeljske kuće s oslanjanjem na vlastite snage u odnosu na oba roditelja, s time da su žene povezanije s roditeljima i više traže roditeljsku podršku.

Žene se obično iseljavaju iz roditeljske kuće u ranijoj dobi (Eurostat Press Office, 2009; prema Zupančič i sur., 2014) ranije ulaze u brak i ranije dobivaju prvo dijete nego muškarci (Michigan Department of Community Health, 2010; Statistical Yearbook, 2013; Statistik Austria, 2014a, 2014b; sve prema Zupančič i sur., 2014), što može doprinijeti ranijoj tranziciji u odraslu dob u usporedbi s muškim ispitanicima.

Način suživota Zupančič i sur. (2014) uz intimne odnose i buduće planove, stavljaju pod eksplanatorne faktore percepcije postignutih kriterija odraslosti, u smislu da promjene u navedeni faktorima pozitivno utječu na razvojne procese potrebne kako bi pojedinac dostigao odraslu dob. Život izvan roditeljske kuće može utjecati povoljno na postizanje više kriterija odraslosti (Arnett, 2007; Kins i Beyers, 2010; Zupančič i sur., 2014). Suprotno, suživot s

roditeljima tokom prijelaza u odraslu dob utječe nepovoljno na postizanje neovisnosti, samopercepciju statusa odraslosti kod mladih ljudi (White, 2002; prema Zupančić i sur., 2014), problemi razvoja emocionalne autonomije i uspostavljanje nehijerarhijskog odnosa s roditeljima (Beyers i Goossens, 2003; Beyers i Seiffge – Krenke, 2007; sve prema Zupančić i sur., 2014). Prema Smojver – Ažić (1999) studenti koji žive s roditeljima u vrijeme kada imaju potrebu za nezavisnim samostalnim funkcioniranjem mogu biti pod znatnom roditeljskom kontrolom, što otežava razvoj njihove autonomije. Studenti koji su otišli od kuće i koji su više nezavisni, ostvaruju bolju komunikaciju s obitelji i veće zadovoljstvo u odnosu s njom od onih koji su ostali kod kuće. (Sullivan i Sullivan, 1980; Flanagan. Schulenberg i Fuligni, 1993; Buhl, 2007; sve prema Šuman). Istraživanje Zupančić i sur. (2014) pokazuje da je odnos između suživota s roditeljima i postignutih kriterija odraslosti sličan na uzorku studenata iz Austrije, Slovenije i SAD-a, te sugerira da život izvan roditeljskog doma značajno doprinosi postizanju višeg kriterija odraslosti.

U Hrvatskoj nije proveden veliki broj istraživanja na temu prijelaza u odraslu dob, međutim ovaj trend je vidljiv i kod nas. Stopa prvog ulaska u brak u Hrvatskoj 1970. god. iznosila je 21.6 godina za žene, te 25.5 godina za muškarce; dok je 2011. god. ona iznosila 27.6 godina za žene, te 30.4 godine za muškarce (Državni zavod za statistiku, 2013; prema Šuman, 2013). U Hrvatskoj je također zabilježeno dugo ostajanje mladih u roditeljskom domu. Osamostaljenje od roditelja uglavnom se događa u ranim tridesetim godinama (Akrap i Čipin, 2008). Podaci iz istraživanja provedenih u Hrvatskoj pokazuju da 57,2 % mladih u dobi od 25.29 godina i dalje živi s roditeljima. Prema istraživanju Šuman (2013) na hrvatskom uzorku pokazuje da nema razlike u samopercepciji odraslosti s obzirom na spol, iako ni prijašnja istraživanja ne daju jednoznačne rezultate. Također njeno istraživanje pokazuje da studenti koji žive odvojeno od roditelja sebe u većoj mjeri percipiraju odraslima nego studenti koji žive s roditeljima. Kao glavni razlog produljenom ostanku navode se ekonomski razlozi

odnosno nemogućnost odseljenja zbog loše materijalne situacije. Osim toga, mladi se sve duže školuju i studiraju. Neki mladi pak navode, udobnost roditeljskog doma i teškoće samostalnog života kao jedan od motiva produljenog ostanka s roditeljima (Ilišin, 2007).

3. RAZVOJNA PERSPEKTIVA

Razlikovanje razvojnih istraživanja s obzirom na razvojnu dobnu skupinu tj. dojenačka dob, djetinjstvo, adolescencija, i razvoja odraslih, te starenja, dovelo je do nedostatka kontinuiteta u razumijevanju razvoja pojedinca, a posebice tranzicijskih perioda kao što je prijelaz u odraslost. Zbog potrebe unificiranja istraživanja, teorija životnog vijeka koja predstavlja psihološku perspektivu i teorija životnog tijeka koja proizlazi iz sociološkog pogleda na ovo razdoblje (Mayer, 2003; prema Tanner, 2005) dale su svoje kontrasne interpretacije, u kojima psiholozi ističu značenje razvoja zrelosti (tj kognitivni, moralni, ego razvoj, razvoj identiteta; Vitunski i Galambos, 2001; prema Tanner, 2005) kao markere odraslosti, dok sociolozi to promatraju kroz tranziciju u uloge odraslih (Smith, 2003; prema Tanner, 2005).

Arnettova (2001) lista kriterija za prijelaz u odraslost temeljena je na sociološkoj, antropološkoj i psihološkoj perspektivi, te je produkt teoretskih kriterija, a ne kvantitativne statistike, stoga kao interdisciplinarni model prijelaza u odraslu dob pruža okvir za integrativnu perspektivu.

Razvojna perspektiva daje širok pogled s fokusom na intraindividualne promjene i stabilnost, obuhvaća varijacije u pojedinčevom razvojnom putu, i u utjecajima koji modificiraju i optimiziraju razvoj kroz ljudski životni vijek (Baltes, Reese i Nesselroade, 1988; prema Tanner, 2005). Ako, uistinu, prijelaz u odraslu dob predstavlja novi razvojni stadij, uz značajke karakteristične za to razdoblje, trebala bi postojati veza s prijašnjima i kasnijim razvojnim promjenama i adaptacijama. Hendry i Kloep (2010; prema Cote, 2014)

tvrde da bi se prijelaz u odraslu dob klasificirao kao razvojni stadij, potrebno je utvrditi „nešto“ što se razvija tijekom ovog perioda, te da Arnett nikada nije jasno rekao što bi to moglo biti.

Iz razvojne perspektive, razdoblje prijelaza u odraslost je u osnovi relacijskog tipa, tj. stjecanja neovisnosti koje se događa u odnosu na druge, i na uloge bitne za mlade u tom razdoblju. Razvojna systemska perspektiva (Lerner, 2002; prema Arnett, 2000) je suvremeni razvojni okvir koji pojedinca ne promatra isključivo iz kuta biologije, psihologije, sociologije, kulture, već ga promatra kao sistem, tj. njegov razvoj je stavljen unutar integrirane matrice varijabli deriviranih iz multiplih levela organizacije (Lerner, prema Arnett, 2000). Odnos roditelj djeteta vidi centralnim kao najbližu i instrumentalno jaku interakciju koja oblikuje individualni razvoj, te za razliku od teorija individualnog razvoja stavlja naglasak na pomaku u težištu moći unutar tog odnosa. Upravo ovaj pomak s „djetinjstvu slične ovisnosti o primarnoj obitelji prema autonomnosti odrasle dobi“ (Shanahan, 2000; prema Arnett, 2000) karakterizira jedinstvenost perioda prijelaza u odraslu dob gledano iz razvojne systemske perspektive.

Tanner (2005), kao Arnettov istomišljenik, razdoblje prijelaza u odraslu dob promatra kao dio razvojnog razdoblja unutar životnog vijeka, te ga vidi kao kritičnu točku preokreta. Unutar okvira razvojnih sistema, predlaže koncept ponovnog centriranja koji se nalazi u podlozi dobivanja samodostatnosti prelaskom u odraslu dob. Proces ponovnog centriranja konceptualiziran je u tri faze, tijekom kojeg se mladi na prijelazu u odraslost, kreću od perioda ovisnosti u adolescenciji prema razdoblju neovisnosti kao mladi odrasli. S obzirom na definiciju koja naglašava relacijsku prirodu razvoja mladih na prijelazu u odraslu dob, ponovno centriranje je kritični i dinamični preokret između pojedinca i društva, u kojem je ponašanje regulirano naspram drugih (npr. u odnosu na roditelje, učitelje i društvo)

zamijenjeno samo-reguliranim ponašanjem usmjerenom postizanju samodostatnosti odrasle osobe s ciljem nošenja sa zahtjevima odrasle dobi.

U razumijevanju perioda od kasne tinejdžerske dobi kroz dvadesete godine, nekoliko je važnih teoretskih doprinosa. Erik Erikson je svojom teorijom psihosocijalnog razvoja (1950, 1968; prema Sacco, 2013) dao jedan od bitnijih.

Erikson je smatrao da kroz životni vijek pojedinci napreduju kroz seriju od osam razvojnih faza. Svaku karakterizira jedinstveni psihološki problem, dok stupanj uspješnosti rješavanja svakog stadija formira karakteristike osobnosti pojedinca i utječe na uspješnost rješavanja sljedećeg stadija. Razdoblje od interesa za ovaj rad u Eriksonov teoriji ulazi pod mladu odraslu dob (19-40) i smatra se ključnim za razvoj bliskosti naspram izolacije. No s obzirom na to da uspješnost ovog stadija ovisi o uspješnosti prethodnih, bitno je promatrati razvoj pojedinca od samog početka te njegov prolazak kroz razvojne stadije: povjerenja naspram nepovjerenja (1-1,5 god.), autonomija naspram srama i sumnje (1,5-3), inicijacija naspram krivnje (3-6), marljivost naspram inferiornosti (6-12), identitet naspram zbunjenosti u vezi uloge (12-18), nakon kojih dolazi intimnost naspram izolacije (19-40), te zatim produktivnost naspram stagnacije (40-65) i integritet ega naspram očajanja (65+) (Sacco, 2013).

Erikson (1980; prema Sacco, 2013) opaža da većina kultura pruža svojim mladim ljudima neku vrstu strukturirane odgode obveza odraslih, tijekom koje mogu razviti svoje identitete kao odrasli. Njegovim riječima: društvo pruža, na zahtjev, potrebu pojedinca, manje više utemeljeni međuperiod period između djetinjstva i odraslosti, institucionalizirani moratorij, period tijekom kojeg se relativno završava razvoj postojanog uzorka „unutarnjeg identiteta“. (Erikson, 1980, p. 119. ; prema Sacco, 2013). Erikson (1959; prema Sacco, 2013) zaključuje da period moratorija odraslog identiteta može ponekad potrajati do 24te godine kao normativni događaj, osobito kod studenata, no češće je ograničen na kasnu adolescenciju.

Arnett (2000) ističe kako Erikson (1968) piše o prolongiranoj adolescenciji tipičnoj za industrijska društva, i o psihosocijalnom moratoriju, specifičnom za mlade ljude u takvim društvima „tokom kojeg mladi ljudi kroz slobodno eksperimentiranje s ulogama mogu pronaći odgovarajuće niše unutar društva“.

Cote (2006) Eriksonove zaključke stavlja u kontekst ekonomskih prilika modernog doba i zaključuje da počevši od 1980ih, odgađanje ulaska u uloge odraslih postaje u rastućoj mjeri nesamovoljno. Sve veći broj mladih ljudi nije u mogućnosti pronaći posao i/ili upisuje fakultet u nadi da će poboljšati vlastitu zaposlivost.

Daniel Levinson (1978; prema Arnett 2000) je intervjuirajući sredovječne muškarce, koji su davali opise i svojih ranijih godina, razvio teoriju koja uključuje razvoj u kasnim tinejdžerskim i dvadesetim godinama. Razdoblje od 17 do 33 nazvao je *fazom početnika*, te je tvrdio da je glavni zadatak ovog perioda prelazak u odraslu dob te izgradnja stabilne životne strukture.

U kasnim 60-tim godinama, psiholog Keniston zapisao je da je u društvu prisutna „rastuća manjina post-adolescencata (koji) nisu još ustanovili odgovore na pitanja, koji su nekada definirali odraslost: pitanja odnosa prema postojećem društvu, pitanja vokacije, socijalne uloge i životnog stila.“ Dok je nekada, takvo bescilje bilo prisutno kod „neobično kreativnih ili neuobičajeno neuravnoteženih“, Keniston zapaža kako to postaje učestalije i uobičajenije kod „baby boomera“ 1970-ih. Među istaknutim karakteristikama skupine koju Keniston naziva „youth“ su pervazivna ambivalencija prema sebi i društvu, osjećaj apsolutne slobode, život u svijetu mogućnosti i stavljanje velikog značaja na promjenu, transformaciju i kretanje; karakteristike koje, iako možda specifične za tadašnji društveni period, Arnett danas pripisuje prijelazu u odraslu dob (Marantz Hening, 2010).

U razvojnoj literaturi, autori naglašavaju dva psihološka aspekta odraslosti. Prvi se odnosi na proces separacije i individuacije (Arnett, 2001; Blos, 1967; Hoffman, 1984) te

uključuje uspostavljanje zrelijeg i ravnopravnijeg odnosa s roditeljima te kapacitet za neovisno odlučivanje i samozbrinjavanje. Drugi se odnosi na emocionalnu zrelost odnosno na kapacitet kontrole impulsa, uspostavljanje nesebičnog i širokog pogleda na svijet te preuzimanje odgovornosti za posljedice svog ponašanja (Mayselless i Scharf, 2003). Istraživanje na hrvatskom uzorku (Šuman, 2013) pokazuje da studenti u većoj mjeri daju prednost kriterijima koji se odnose upravo na psihološke aspekte odraslosti.

4. SEPARACIJA- INDIVIDUACIJA

Separacija individuacija je osnovni intrapsihički proces, organizacijski princip ljudskog razvoja koji posljedično određuje prilagođeno funkcioniranje kroz životni vijek. (Smojver Ažić i Lapsley). Pretpostavka je da se proces separacije odvija u različitim razvojnim zadacima o čijem uspješnom ostvarenju ovisi oslobađanje djeteta od utjecaja roditelja i razvoja zasebnog doživljaja selfa (Allen i Stoltenberg, 1995; prema Smojver-Ažić, 1998).

U svom najširem značenju individuacija se odnosi na proces „putem kojeg se pojedinac u sve većoj mjeri razlikuje od prošlog ili sadašnjeg relacijskog konteksta“ (Karpel, 1976, p. 66; prema Lapsley i Stey, 2010). Zrela diferencijacija rješava relacijske tenzije između djelovanja i zajednice. U odnosu na društvo, individuacija podrazumijeva osjećaj privrženosti drugima (roditelji i djeca, mentori i proteže, prijateljske dijade, romantično partnerstvo) no bez ispreplitanja i fuzije.

U užem značenju, separacija individuacija se odnosi na specifične razvojne izazove ranog djetinjstva i adolescencije. Vezano u djelovanje mladih, individuacija znači zreli osjećaj autonomije i neovisnosti, ali bez izolacije i otuđenosti. Stoga je cilj individuacije razvijanje kapaciteta za samostalni identitet u kontekstu tekućih relacijskih obveza.

Prema psihodinamskom modelu razvoja, proces separacije individuacije igra ključnu ulogu u razvoju osobnosti tijekom djetinjstva, adolescencije i u kasnijem periodu života. Smetnje u ovom razvojnem procesu imaju kao posljedicu ozbiljne implikacije na razvoj osobnosti u odrasloj dobi i socijalnim odnosima (Pine, 1979; prema Kins, Soenens i Beyers, 2011). Kao takva separacija individuacija ne implicira nužno emocionalnu odvojenost ili završenu neovisnost od roditelja. Zapravo, povezanost je i dalje prisutna, a istraživanja pokazuju da roditelji ostaju važan izvor potpore (Doyle i Markiewicz, 2005; Hair, Moore, Garrett, Ling, i Cleveland, 2008; Quintana i Kerr, 1993; prema Kins, Soenens i Beyers, 2011).

Primarni proces individuacije odvija se tijekom prvih godina života i rezultira djetetovim osjećajem neovisnog postojanja (Mahler, Pine i Bergman, 1975; prema Zupančič, Komidar i Puklek Lepovšček, 2014). U završnoj fazi djeteta je sposobno pronaći balans između bliskosti i udaljenosti od skrbnika. Takav balans je postignut kroz identifikaciju sa skrbnikom i kroz internalizaciju pravila i zahtjeva (Mahler i sur.; prema Kins, Beyers i Soenens, 2012).

Tijekom dojenačke dobi, ovaj proces je od strane Margaret Mahler opisan kao „psihološko rođenje“ koje se odmotava u nekoliko faza (Mahler, Pine i Bergman, 1977; prema Lapsley i Stey, 2010). U fazi diferencijacije dojenče reagira na događaje, objekte i osobe te napreduje kroz fazu vježbe kako djetetu razvoj motornih vještina dozvoljava više istraživanja okoline, uz prisutne skrbnike kao oslonac i podršku. U fazi ponovnog prilaženja, kako se djetetovu istraživanju suprotstavlja roditeljski nadzor, dijete mora razriješiti rastuću ambivalentnost prednosti autonomnog funkcioniranja. Do 36tog mjeseca starosti dijete ulazi u fazu konsolidacije, gdje je podijeljeni prikaz majke na dobru i lošu (ego dijeljenje svijeta objekata na dobro i loše), sada konsolidiran u stabilnu intrapsihičku reprezentaciju, koja je djetetu luka kada majka nije prisutna, te se ishod faze naziva „konstantnost objekta“.

Druga individuacija u adolescenciji fokusira se na restrukturiranje infantilne internalne reprezentacije roditelja kao onipotentnih figura i jačanjem vlastitih internalnih resursa koji

vode do psihološki nezavisnog selfa (Blos, 1967; prema Zupančič, Komidar i Puklek Lepovšček, 2014). No, slično prvoj individuaciji, adolescenti prolaze osjećaje ambivalencije vezane uz njihovu novo stečenu neovisnost, zbog prisutne potrebe da ostanu povezani s roditeljima (Allen i sur., 1994; Grotevant i Cooper, 1986; sve prema Kins, Beyers i Soenens, 2012). Ova ambivalencija može biti prevladana postepenom transformacijom hijerarhijskog odnosa roditelj-dijete iz djetinjstva u odnos između dviju odraslih osoba (Levy-Warren, 1999; prema Kins, Beyers i Soenens, 2012).

U ovoj fazi pojedinac mora naučiti preuzeti zadatke regulacije samopoštovanja i samodefinicije. Žalovanje (zbog gubitka identifikacija iz djetinjstva) i naglo povećanje narcisoidnosti (kako bi se održao osiromašeni ego dok samopoštovanje ne postane regulirano iz internalnih izvora) su afektivne reakcije karakteristične za fazu separacije individuacije u adolescenciji (Josselson, 1980; prema Lapsley i Stey, 2010).

4.1. STRUKTURA I RAZVOJNI SMJER SEPARACIJE- INDIVIDUACIJE

S obzirom na različite pristupe koji su temeljeni na različitoj tradiciji psiholoških istraživanja: psihoanalitička, socio-kognitivna, obiteljski sistemi i teorija samoodređenosti; empirijska istraživanja fokusirala su se na individualne ili interpersonalne karakteristike, prije nego na obje, stoga ti pronalasci podupiru uvijek određene normativne sekvence. Gotovo su sve studije kros-sekcijske, a gornja dobna granica ispitanika je kasna adolescencija/rane dvadesete.

Istraživanja koja uključuju usporedbu dobnih skupina pronalaze da su uzajamna povezanost (uključujući frekvenciju konflikata roditelj-dijete) i autonomija snažnije kod ispitanika gornje dobne granice, nego ranih i srednjih adolescenata (npr., Collins i sur., 2007; Mazor i Enright, 1988; Smetana i Asquith, 1994; Smollar i Youniss, 1989; White i sur., 1983; Wintre i sur., 1995; sve prema Koepke, 2012). Također, rast obostrane privrženosti i autonomije

tipično prati životne tranzicije u ranoj odrasloj dobi povezane s vokacijskim i relacijskim formiranjem identiteta (npr. napuštanje kuće, kohabitacija s romantičnim partnerom, prilagodba na studentski život, profesionalni život; Arnett, 2004a; Buhl, 2007; Kenyon i Silverberg Koerner, 2009; Kins i sur., 2009; Lefkowitz, 2005; Masche, 2008; Wintre i Yaffe, 2000; sve prema Koepke, 2012). Longitudinalne studije sugeriraju srednju razinu povećanja odvojenosti idući prema kasnoj adolescenciji/ranom prijelazu u odraslu dob (Beyers i Goossens, 2002; DeGoede i sur., 2009; Smetana, Crean, i Campione-Barr, 2005; prema Koepke, 2012) te u intimnosti, kritičkim diskusijama, te konvergirajućim ciljevima između roditelja i djece nakon životne tranzicije u ranoj odrasloj dobi. Roditeljska intruzivnost je u ranoj odrasloj dobi u opadanju (srednje dvadesete do srednjih tridesetih) (Buhl, 2007; Masche, 2008; sve prema Koepke, 2012).

Istraživanja prilagodbe studenata sve više ističu značenje psihološke separacije, s većim naglaskom na njezinoj ulozi u prilagodbi studenata prve godine studija (Rice i sur., 1992.; Holmbeck i Wandrei, 1993.; sve prema Smojver-Ažić, 1998). To je vrijeme kad se mnogi mladi ljudi prvi put odvajaju od roditelja. Ako su se studenti, kao i njihovi roditelji, emocionalno pripremili za promjene, odlazak studenata od kuće može olakšati uspješno rješenje procesa separacije. Pitanja separacije koja su značajna za razdoblje adolescencije (npr. testiranje samodostatnosti isticanjem neovisnosti od roditelja), gube na svom značaju (Koepke i Denisse, 2012; prema Zupančič, Komidar i Puklek Lepovšček, 2014) kako mladi na prijelazu u odraslost napreduju u razvoju identiteta (Arnett, 2000), te poboljšavaju svoje kompetencije kroz domene psihosocijalnog funkcioniranja i zapravo vode neovisniji život (Arnett, 2000). Istraživanja ukazuju na razlike u funkcioniranju studenata koji su otišli od kuće i koji su više nezavisni, ostvaruju bolju komunikaciju s obitelji i veće zadovoljstvo od onih koji su ostali kod kuće (Sullivan i Sullivan, 1980.; prema Smojver-Ažić, 1998). Vjerojatno nije toliko važna sama činjenica da su se studenti preselili, koliko interakcija različitih pokazatelja funkcioniranja

obitelji i različitih dimenzija separacije-individuacije (Holmbeck i Wandrei, 1993., prema Smojver -Ažić, 1998).

5. INDIVIDUACIJA I PRIJELAZ U ODRASLOST

Individuacija u odnosu na roditelje konceptualizirana je kao intrapsihički proces uspostavljanja autonomije (porast individualnosti, samoregulacija, samostalno donošenje odluka, oslanjanje na vlastite kapacitete) uz zadržavanje povezanosti s roditeljima (međusobna potpora i briga, recipročna komunikacija, emocionalna dostupnost). Iako taj proces igra važnu ulogu u setu razvojnih zadataka i prilagodbi kod adolescenata (npr. Kruse i Walper, 2008; Puklek Levpušček, 2006; sve prema Komidar i sur., 2013), nedavna istraživanja ga smatraju relevantnim za razdoblje prijelaza u odraslu dob (Buhl, 2008; Masche, 2008; prema Komidar i sur., 2013). Mijenjajući odnos roditelj-dijete u dobi prijelaza u odraslost, unaprijeđen je preseljenjem iz roditeljske kuće, financijskom neovisnošću i uspostavljanjem romantičnog odnosa (Aquilino, 2006; Buhl, 2007; sve prema Zupančič, Komidar i Puklek Levpušček, 2014). Buhl (2008) je svojim istraživanjem ispitao promjene vezane uz godine (raspon dobi ispitanika 21 do 47) i dijadno specifične razlike u odnosu mlade, odrasle osobe i roditelja. Pokazano je da se povezanost (u emocionalnom i kognitivnom aspektu) smanjuje s godinama. Simetrija u odnosu otac-dijete se povećava s vremenom, no taj odnos oslikava manja povezanost, dok se odnos majka-dijete percipira simetričnim u ranoj odrasloj dobi, te je karakteriziran većom povezanošću. Prema Mache, (2008) u istraživanjima, efekti odnosa mladih ljudi s roditeljima na tranziciju prelaska u odraslu dob, pokazuju nekonzistentne rezultate. No sami prelazak u odraslu dob, obratno prediara manje konfliktne i bliskije odnose mladih odraslih i njihovih roditelja.

U istraživanje Zupančič, Komidar i Levpušček (2012) žene i mlađi sudionici istraživanja pokazali su veću potrebu za bliskošću s roditeljima naspram muških i starijih sudionika. Studenti izjavljuju o većoj potrebi za bliskošću i obuzimajućoj anksioznosti u odnosu s majkom naspram odnosa s ocem. No istovremeno manje privrženosti i straha od povlačenja ljubavi i ambivalencije je izraženo u odnosu na oca, naspram odnosa s majkom. Studenti koji žive s roditeljima pokazuju manje osjećaja neprivrženosti u odnosu na majku od njihovih vršnjaka koji žive izvan roditeljskog doma. Oni studenti koji se smatraju odraslijima pokazuju manji strah od povlačenja ljubavi.

Aspekti individuacije zahvaćeni istraživanjem su: povezanost (otvorena i iskrena komunikacija s roditeljima, međusobno razumijevanje, poštovanje i povjerenje), traženje roditeljske podrške (emocionalna potpora, odobravanje, pomoć i savjet), koje podsjeća na emocionalnu ovisnost o roditeljima ali se ne odnosi na pretjeranu potrebu za emocionalnom bliskošću/potporom roditelja, percepcija roditelja kao prijatni individualnom osjećaju neovisnosti i individualnosti (percipirana roditeljska intruzivnost u pojedinčevu privatnom, pretjerana briga roditelja i želja za bliskošću i/ili emocionalnom kontrolom), intrapersonalni oblik ovisnosti o roditeljima, koji je konceptualno sličan konfliktnoj ovisnosti (briga, anksioznost, krivnja, osjećaj zamjeranja kada pojedinac ne ostvari roditeljska očekivanja; Hoffman, 1984), i oslanjanje na sebe (samostalno nošenje s vlastitim problemima, donošenje bitnih odluka bez asistencije roditelja) vide se kao indikatori bihevioralne ili funkcionalne neovisnosti.

Ovim istraživanjem očekuje se da će više kriterija odraslosti zadovoljavati pojedinci koji traže manje roditeljske podrške, jer iako ona uključuje aspekte koji sami po sebi nisu negativni, potreba za podrškom od strane majke uz potporu i pomoć uključuje i odobravanje, te se sveukupno smješta prema drugom polu naspram oslanjanja na sebe u nošenju s problemima i

odlukama. Također, na temelju prethodnih istraživanja očekuje se da će pojedinci koji se više oslanjaju na sebe te su povezaniji s majkom zadovoljavati više kriterija odraslosti.

5.1. INDIVIDUACIJA U ODNOSU NA MAJKU I POSTIZANJE KRITERIJA ODRASLOSTI

U usporedbi s očevima, majke se generalno percipiraju kao emocionalno bliže, povjerljivije i uključnije u interakciju s adolescentima (Collins i Laursen, 2004; Laursen, 1995; sve prema Zupančič i Kavčić, 2014) i mladima u prijelazu u odraslu dob (Zupančič i sur., 2012; sve prema Zupančič i Kavčić, 2014). Također, majka-dijete odnos na prijelazu u odraslu dob i ili ranu odraslost obilježava veći stupanj socioemocionalne afektivnosti (Lye, 1996; sve prema Zupančič i Kavčić, 2014), povezanosti (Nelson i sur., 2011; Proulx i Helms, 2008), i veća simetrija u odnosu moći (Buhl, 2008) i od strane mladih ljudi odnos je opisan kao više zadovoljavajuć i više ovisan (Mendonca i Fontain, 2013; Proulx i Helms, 2008; Sneed i sur., 2006; sve prema Zupančič i Kavčić, 2014) naspram odnosa otac-dijete. S druge strane, majke su uključnije u konflikte roditelj-dijete (Laursen, 1995; Smetana, 1989; sve prema Zupančič i Kavčić, 2014) i od strane djece viđene su kao intruzivnije nego očevi (de Goede, Branje, i Meeus, 2009; Puklek Levpušček, 2006; Puklek Levpušček i Zupančič, 2007; Zupančič i sur., 2012).

6. PETOFAKTORSKI MODEL LIČNOSTI

Crte ličnosti unutar petofaktorskog modela bitno su povezane s raznim aspektima prilagodbe u adolescenciji (npr., Klimstra, Akse, Halle, Raaijmakers, i Meeus, 2010; Slobodskaya, 2007; sve prema Loehlin, 1998), kvalitetom odnosa roditelj-dijete (Denissen i sur., 2009; de Haan i sur., 2012; Weiss i Schwarz, 1996; sve prema Loehlin, 1998), i procesima stvaranja identiteta u adolescenciji/prijelazu u odraslu dob (Luyckx, Klimstra, Duriez, Schwartz, i Vanhalst, 2012; sve prema Loehlin, 1998). Osobnost djece, ali i roditelja ima značajnu ulogu u roditeljstvu i kvaliteti odnosa roditelj-dijete (npr., Denissen i sur., 2009; de Haan i sur., 2012; Prinzie i sur., 2004; sve prema Loehlin, 1998), no relativni doprinos osobnosti djeteta raste tijekom adolescencije (Denissen i sur., 2009; sve prema Loehlin, 1998).

Pet dimenzija ličnosti originalno je derivirano iz mnoštva termina vezanih uz ličnosti koji se koriste u govornom jeziku, te se značajno ponavljaju kroz različite mjerne instrumente, jezike i metode analize (Digman, 1990; John, 1990 i McCrae, 1989; sve prema Loehlin, 1998).

6.1. OBILJEŽJA CRTA LIČNOSTI

Crta ekstraverzije konceptualizirana je kao individualne razlike u osjetljivosti na nagradu (Lucas, Diener, Grob, Suh i Shao, 2000; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009), iako je nejasno da li se te razlike odnose generalno na nagrade ili pak na one socijalnog motiva (Ashton, Lee i Paunonen, 2002; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009). Ekstraverzija reflektira pojedinčevu razinu energije i njegovu motiviranost za sudjelovanje u društvenim odnosima. Manifestira se u kvantiteti i kvaliteti interpersonalnih interakcija, a može se odražavati na odnos roditelj-dijete prilikom njihovih socijalnih izmjena. (Schwartz i sur., 2012). Istraživanje Zhong-Hui, Hui-Lan; i Jian-Xin (2006; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009)

na 637 kineskih adolescenata, ukazuje na povezanost ekstraverzije s percipiranom roditeljskom toplinom i razumijevanjem. Istraživanje Zupančič i Kavčič (2014) pokazuje da ekstraverzija pozitivno predicira traženje podrške i povezanost s majkom, osobito kod mlađih studenata. Generalno zaključuju da studenti koji su društveni, skloni pozitivnoj emocionalnosti i aktivni u komunikaciji, češće imaju bolji odnos s majkom u terminima obostrane pozitivne socijalne izmjene (poštovanje, razumijevanje, povjerenje i otvorena komunikacija) nego njihovi manje ekstrovertirani vršnjaci. Prethodna istraživanja ukazuju na povezanost ekstraverzije adolescenata s roditeljskom toplinom (de Haan i sur., 2012) te povezanost pozitivne emocionalnosti mladih odraslih s kvalitetom odnosa roditelj - dijete. (Belsky i sur., 2003).

Ugodnost je konceptualizirana kao individualne razlike u koordinaciji zajedničkih interesa (van Lishout, 2000; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009), što dovodi do harmoničnijih odnosa. Ugodnost obuhvaća empatiju i prosocijalne tendencije u razmišljanju, osjećanju i ponašanju (Schwartz i sur., 2012). Brižno, respozivno i kooperativno ponašanje pojedinaca visokih na ugodnosti (John i sur., 2008; Schwartz i sur., 2012) generalno dovode do pozitivnih socijalnih odnosa što se pokazalo bitnim i za odnos s roditeljima. Na primjer u istraživanju Zupančič i Kalčič (2014) studenti viši na ugodnosti osjećaju se povezanijima s roditeljima (traženje potpore i povezanost). Istraživanje Zhong-Hui i sur. (2006; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009) na adolescentima pokazuje povezanost ugodnosti s percepcijom veće roditeljske topline i razumijevanja i manje kažnjavanja od strane oca i odbijanja od strane majke. Na američkom uzorku, O'Connor i Dvorak (2001; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009) na velikom uzorku adolescenata pokazuju da je, kod dječaka, ugodnost povezana s manjom roditeljskom oštrinom, dok je kod djevojaka povezana s povećanom majčinskom brigom i roditeljskom kontrolom i smanjenom razinom majčinske oštrine. Prinzie i sur (2004; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009) pokazuju da u odnosu između djece i roditelja, ugodnost djeteta povezana s manjom razinom roditeljskog nadzora i majčinske prisile.

Savjesnost je konceptualizirana kao individualna razlika u egzekutivnoj regulaciji izvedbe, ponašanja vezana uz postizanje cilja (van Lieshout, 2000; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009). Odnosi se na kontrolu impulsa, poštovanje pravila i na sposobnost da se uspješno slijedi relativno dugoročne planove i ciljeve (Schwartz i sur., 2012). Zhong-Hui i sur. (2006; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009) pokazuju da je savjesnost adolescenata povezana s percepcijom roditeljske topline i razumijevanja. O'Connor i Dvorak (2001; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009) pronalaze da je kod dječaka savjesnost povezana s višom razinom roditeljske potpore i većom razinom nadzora, dok je kod djevojaka, ovaj faktor povezan s manjom razinom kontrole i povećanom roditeljskom konzistentnošću. Pokazala se povezanom sa sigurnošću studenata u procesu individuacije (niske razine percipirane roditeljske intruzivnosti i straha od razočaranja majke) (Zupančič i Kalčič, 2014). Orijentacija na uspjeh, perzistentnost, temeljitost, pouzdanost i odgovornost savjesnih pojedinaca (John i sur., 2008; prema Zupančič i Kalčič, 2014) moguće utječe na smanjenu roditeljsku kontrolu i brigu ali i na povećano odobravanje (Denissen i sur., 2009; prema Zupančič i Kalčič, 2014) što se pokazalo na uzorku adolescenata.

Emocionalna stabilnost je crta ličnosti konceptualizirana kao individualna razlika u negativnom afektu i reaktivnosti na stres (Matthews, 2004; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009). O'Connor i Dvorak (2001; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009) pronalaze pozitivnu povezanost emocionalne stabilnosti i majčinske podrške kod djevojaka. Odnosi se na razlike u podložnosti negativnim emocijama kao što su anksioznost, napetost i tuga. (Schwartz i sur., 2012) Neuroticizam kod studenata pridonosi iskustvu anksioznosti u procesu individuacije što se reflektira u percipiranoj intruzivnosti od strane majke i strahu od razočaranja roditelja (Zupančič i Kalčič, 2014). Istraživanja pokazuju da anksioznost i emocionalna nesigurnost kod adolescenata mogu potaknuti pozitivne afekte i empatiju kod roditelja (de Haan i sur, 2012) dok se kod mladih odraslih koji postižu visoke rezultate na

negativnoj emocionalnosti afektivna solidarnost u odnosu s roditeljima pokazala manjom (Belsky i sur., 2003). Neuroticizam kod mladih na prijelazu u odraslost nadalje pokazuje pozitivnu povezanost s korištenjem izbjegavajućih strategija pri nošenju s dnevnim stresorima i izazovima (Luyckx i sur., 2012; prema Zupančič i Kalčič, 2014).

Otvorenost za iskustva odnosi se na kompleksnost pojedinčevog mentalnog života te je konceptualizirana kao faktor koji uključuje visoku razinu kognitivne aktivnosti, naznačenu širokom, dubokom i permeabilnom sviješću (McCrea i Costa, 1997; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009). Obuhvaća razlike u znatiželji, umjetničke preferencije, intelektualnu znatiželju te kompleksnost pojedinčevog mentalnog i iskustvenog života. (Schwartz i sur. 2012; John i sur., 2008). Visoka razina ovog faktora pokazala se povezanom s liberalnim političkim pogledima i tendencijom da se opire konvencijama (McCrae, 1996b; prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009), što može izazvati potrebu za većom roditeljskom kontrolom. Istraživanje Župančič i Kavčić (2014) pokazuje da se otvoreniji studenti više oslanjaju na vlastite kapacitete u odnosu s roditeljima, naspram manje otvorenih pojedinaca. De Haan i sur., (2012) svojim rezultatima zaključuju da se adolescenti viši na otvorenosti lakše prilagođavaju novim razvojnim zadacima i stoga, od strane roditelja dobivaju pozitivnije reakcije, od onih manje otvorenih adolescenta.

Ovim istraživanjem se očekuje da će pojedinci viši na rezultatu ugodnosti, savjesnosti, ekstraverzije i otvorenosti zadovoljavat će više kriterija u konceptu prijelaza u odraslu dob, dok će pojedinci viši na rezultatu neuroticizma zadovoljavati manje kriterija u konceptu prijelaza u odraslu dob.

7. PROBLEMI I HIPOTEZE

U skladu s navedenim ciljem istraživanja, postavljeni su sljedeći problemi i hipoteze:

Problemi istraživanja:

P: Ispitati doprinos spola, dobi i odvojenosti od roditelja kod mladih u prijelazu u odraslu dob u objašnjenju varijance kriterija odraslosti.

P1: Ispitati odnos demografskih podataka (spol, dob, i suživot s roditeljima tj. odvojenost) i individuacije u odnosu na majku.

P2: Ispitati doprinos crta ličnosti kod mladih u prijelazu u odraslu dob u objašnjenju varijance kriterija odraslosti nakon kontrole spola i dobi.

P3: Ispitati doprinos razine individuacije s obzirom na majku kod mladih u prijelazu na odraslu dob nakon kontrole dobi, spola i crta ličnosti u objašnjenju varijance kriterija odraslosti.

Hipoteze istraživanja:

H: Mladi ljudi koji žive odvojeno od roditelja zbog specifičnosti kulture neće se pokazati više nezavisnima, od onih koji žive s roditeljima. Osobe ženskog spola pokazat će višu povezanost s majkom u odnosu na muške ispitanike.

H1: Kod mladih pojedinaca bit će izraženo manje kriterija odraslosti u odnosu na starije pojedince te će žene u odnosu na muškarce imati više kriterija odraslosti.

H2: Pojedinci viši na rezultatu ugodnosti, savjesnosti i ekstraverzije i otvorenosti zadovoljavat će više kriterija u konceptu prijelaza u odraslu dob, dok će pojedinci viši na rezultatu neuroticizma zadovoljavati manje kriterija u konceptu prijelaza u odraslu dob.

H3 : Pojedinci koji traže manje roditeljske podrške, više se oslanjaju na sebe te su povezaniji s majkom zadovoljavat će više kriterija u konceptu prijelaza u odraslu dob.

8. METODA

8.1. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo 338 osoba, od kojih je 274 ženskog spola (81.1%), a 64 muškog spola (18.9%). Raspon dobi cjelokupnog uzorka kreće se od 18 do 32 godine, pri čemu prosječna dob uzorka u trenutku mjerenja iznosi 23.13 godina (SD=3.07). Sociodemografske karakteristike ispitanika prikazane su u Prilogu 1.

8.2. Instrumentarij/Mjerni instrumenti

U ovom istraživanju korištena su tri upitnika: Koncept prijelaza u odraslost (Arnett, 2003), Upitnik individuacije za odrasle u nastajanju (Komidar i sur., 2013) i Petofaktorski upitnik ličnosti (Benet-Martinez i John, 1998). Uz podatke o spolu, dobi, datumu rođenja, postignutoj razini obrazovanja, ispitanici su se izjasnili o studentskog statusa i stalnom zaposlenju (Da/Ne format), suživotu (s roditeljima, s cimerom/cimericom, s partnerom/partnericom, sam/a, s partnerom/icom i roditeljima) koji je za potrebe ispitivanja kreiran kao varijabla dvije opcije (žive s/odvojeno od roditelja) i glavnih sredstava za život (stipendija/kredit, sam/a zarađujem, roditelj/rodbina).

8.2.1. Koncept prijelaza u odraslost (The Conception of the Transition to Adulthood, CTA; Arnett, 2003) je lista samoprocjena kriterija za odraslost nastala na temelju sociološkog, antropološkog i psihološkog pogleda na tematiku. Ispitanici umjesto procjene da li je pojedini kriterij potrebno zadovoljiti kako bi se osoba smatrala odraslom, odgovaraju da li su oni osobno postigli svaki od navedenih kriterija, stoga se ova verzija odnosi na postignute kriterije odraslosti (*Achived Criteria for Adulthood, ACA*). Sadrži 7 kategorija: neovisnost (čestica; npr. Prihvaćanje odgovornosti za posljedice vlastitih postupaka), međuovisnost (čestice; npr. Naučiti kako imati svoje emocije pod kontrolom), kapacitet za obitelj (čestica; npr. Sposoban/sposobna sam brinuti o djeci), poštovanje normi (čestica; npr. Izbjegavam vožnju u pijanom stanju), tranzicije uloga (čestica; npr. Imam najmanje jedno dijete), biološka (čestica; npr.) i legalno/kronološka tranzicija (čestica; npr.). Lista se sastoji 32 čestice, na koje se odgovara u Da/Ne formatu, uz postojeću opciju Donekle (Ne=1, Donekle=2, Da=3).

Analize pouzdanosti pokazuju zadovoljavajuću internalnu koherentnost ukupnog rezultata na upitniku, s koeficijentima unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) .65, .75 i .64 na austrijskom, slovenskom i američkom uzorku (Arnett, 2003; Nelson i Barry, 2005; Sirsch i sur. 2009; Kins i Beyer, 2010).

Za potrebe ovog istraživanja, korišten je ukupni rezultat na upitniku. Deskriptivni podaci: aritmetičke sredina, standardna devijacija, raspon rezultata i koeficijent pouzdanosti (Cronbach alpha) za ovaj uzorak prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Deskriptivni podaci i koeficijent pouzdanosti upitnika Koncept prijelaza u odraslost

Dimenzija	M	SD	Raspon rezultata	Cronbach Alpha
Prijelaz u odraslost	66.59	7.14	50 – 92	.73

8.2.2. Upitnik individuacije za odrasle u nastajanju

Upitnik individuacije za odrasle u nastajanju (The Individuation Test for Emerging Adults, ITEA; Komidar i sur., 2013) je novi instrument za procjenu individuacije, specifično kod prijelaza u odraslu dob, te je primjenjen kako bi se procjenilo iskustvo individuacije, zasebno u odnosu na majku i na oca. Izdvojeno je 5 faktora: traženje potpore, povezanost, percipirana nametljivost (intruzivnost) roditelja, oslanjanje na sebe, strah od razočaranja roditelja. Upitnik se sastoji od 36 tvrdnji koje se procjenjuju na skali Likertova tipa s obzirom na stupanj slaganja s tvrdnjom, od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem).

S obzirom na nedavni rastući istraživački interes na temu prijelaza u odraslost, individuacija u ovom periodu je ispitivana instrumentima koji su kreirani prvenstveno za adolescente (npr. Emotional Autonomy Scale-EAS, Steinberg i Silverberg, 1986; Separation-Individuation Test of Adolescence-SITA, Levine, Green i Millon, 1986). Komidar i sur. (2013) adekvatnu konkurentne valjanosti utvrđuju preko Psychological Separation Inventory (PSI, Hoffmann 1984) specifičnog za kasnu adolescenciju. ITEA pokazuju zadovoljavajuću internalnu koherentnost, s time da se između faktora, kod individuacije u odnosu na majku koeficijenti unutarnje konzistencije kreću od .84 do .92, a u odnosu na oca od .83 do .90.

S ciljem utvrđivanja faktorske strukture Upitnik individuacije za odrasle u nastajanju u odnosu na majku, provedena je eksploratorna faktorska analiza metodom glavnih osi (PAF) uz kosokutnu rotaciju. Prvotno je, prema Keisser-Guttmanovom kriteriju ekstrahirano sedam faktora, dok se prema Catellovom kriteriju (scree-plot) jasno izdvajaju četiri faktora. Obzirom da posljednja tri faktora nisu bila zasićena dovoljnim brojem čestica (svaki je bio zasićen jednom česticom), uz ograničavanje broja faktora dobivena je četverofaktorska struktura. Izdvojeni faktori: povezanost i traženje potpore, percipirana nametljivost (intruzivnost) roditelja, oslanjanje na sebe, strah od razočaranja roditelja objašnjavaju 54, 04 % zajedničke varijance.

U Tablici 2. prikazane su aritmetičke sredine, standardne devijacije, rasponi rezultata i koeficijenti pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) za subscale upitnika Individuacije za odrasle u odnosu s majkom utvrđene na uzorku ispitanika ovog istraživanja.

Tablica 2. Deskriptivni podaci i koeficijenti pouzdanosti subskala upitnika Individuacije za odrasle u nastajanju, u odnosu na majku

Subskala	M	SD	Dobiveni raspon	Alpha
Povezanost i traženje potpore	46,49	1,34	12- 60	.92
Intruzivnost	18,61	6,67	8 - 40	.82
Nezavisnost	29,91	5,42	11 - 40	.77
Strah od razočaranja	24,55	6,67	8 - 40	.82

8.2.3. Petofaktorski model ličnosti

Za mjerenje **dimenzija petofaktorskog modela ličnosti** korišten je *Big Five Inventory* (BFI; John, Donahue i Kentle, 1991). Upitnik se sastoji od 44 čestice, a namijenjen je efikasnom i brzom mjerenju dimenzija petofaktorskog modela kada ne postoji potreba za diferenciranim mjerenjem pojedinih faceta. Čestice ovoga upitnika konstruirane su tako da su prototipični pridjevi pojedinih dimenzija služili kao sržna definicija, a njima je dodano objašnjenje, elaboracija ili kontekstualna informacija. Tako npr. pridjev "ustrajan", koji se odnosi na dimenziju savjesnosti, služi kao osnova za česticu "ustraje dok ne završi zadatak". Na taj su način dobivene kratke čestice, bez složenih rečeničnih struktura, čime su zadržane neke prednosti pridjevskih čestica (kratkoća i jednostavnost), a izbjegnuti neki njihovi nedostaci (nejasnost, višestruko značenje i istaknuta poželjnost) (Benet-Martinez i John, 1998). Zadatak ispitanika jest procijeniti svoj stupanj slaganja ili neslaganja s pojedinom česticom na skali Likertova tipa od 5 stupnjeva (1 – uopće se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem).

Usprkos svojoj jednostavnosti i kratkoći, BFI sadržajno dobro pokriva svih pet dimenzija i ima zadovoljavajuće psihometrijske značajke. Čestice unutar pojedinih dimenzija pokrivaju različite facete, odnosno uže komponente pojedinih faktora. Na američkim i kanadskim uzorcima ispitanika koeficijenti unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) obično se kreću od .75 do .90, s prosjekom većim od .80. Test-retest pouzdanosti u razmaku od 3 mjeseca iznose od .80 do .90, s prosjekom od .85, a upitnik ima i visoku konvergentnu valjanost (Benet-Martinez i John, 1998). Struktura ovoga upitnika na hrvatskom jeziku provjerena je korištenjem konfirmatorne faktorske analize, a dobiveni indeksi pogodnosti upućuju na zadovoljavajuću prikladnost predviđene petofaktorske strukture (Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević, 2006).

U Tablici 3. prikazane su aritmetičke sredine, standardne devijacije, rasponi rezultata i koeficijenti pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) za dimenzije petofaktorskog modela ličnosti, utvrđene na uzorku ispitanika ovog istraživanja. Korelacije

među dimenzijama su srednje visoke i kreću se od -0.45 ($p < .01$; između neuroticizma i ekstraverzije) do 0.39 ($p < .01$; između otvorenosti i ekstraverzije)

Tablica 3. Aritmetičke sredine, standardne devijacije, rasponi rezultata i koeficijenti pouzdanosti dimenzija petofaktorskog modela ličnosti

Dimenzija	M	SD	Dobiveni raspon	Alpha
Ekstraverzija	21.55	5.69	4-32	.83
Ugodnost	23.69	5.41	9-36	.74
Savjesnost	23.07	6.33	5-36	.85
Neuroticizam	13.94	6.07	0-32	.84
Otvorenost	26.79	4.92	10-36	.63

8.3. Postupak

Ispitivanje je bilo anonimno i dobrovoljno. Podaci su prikupljeni on line upitnikom, putem google diska. Sudionici su dobili uputu s objašnjenjem cilja i svrhe istraživanja.

9. REZULTATI

Kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u postizanju kriterija odraslosti s obzirom na dob i spol ispitanika te varijablu suživot (život s ili bez roditelja) provedena je trosmjerna ANOVA.

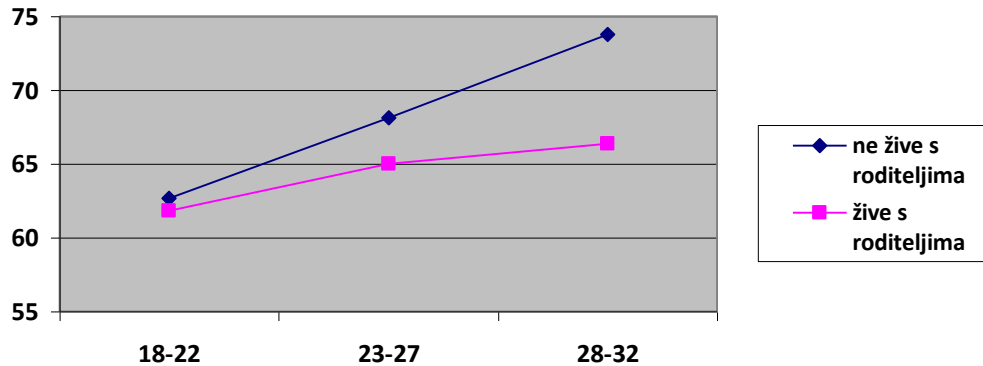
Utvrđeni su statistički značajni glavni efekti spola ($F(1,338)=6.47$; $p<0.05$; $\eta^2=0.02$) i varijable suživot ($F(1,338)=15.52$; $p<0.01$; $\eta^2=0.04$) na postizanje kriterija odraslosti. Dobiveni rezultati upućuju na to da žene ($M=66.84$; $SD=7.09$) postižu više kriterija odraslosti u odnosu na muškarce ($M=65.51$; $SD=7.32$) dok osobe koje žive s roditeljima ($M=64.91$; $SD=6.93$) postižu manje kriterija odraslosti u odnosu na ispitanike koji žive van roditeljske kuće ($M=68.02$; $SD=7.41$).

Nadalje, utvrđen je statistički značajan glavni efekt dobi ($F(2,338)=18.75$; $p<0.01$; $\eta^2=0.10$) na postizanje kriterija odraslosti. Bonferroni post-hoc testom utvrđeno je da postoje statistički značajne razlike u postizanju kriterija odraslosti između sve tri dobne skupine. Najstariji ispitanici (28-32 god.) izvješćuju o najvećem broju postignutih kriterija odraslosti ($M=71.97$), dok najmlađi (18-22) izvješćuju o najmanjem broju postignutih kriterija odraslosti ($M=63.04$). Odnosno, porastom dobi raste i postizanje kriterija odraslosti.

Konačno, utvrđen je statistički značajan interakcijski efekt dobi i varijable suživota ($F(2,338)=3.16$; $p<0.05$; $\eta^2=0.02$) na postizanje kriterija odraslosti te je prikazan na Slici 1.

Slika 1 – Razlika u postizanju kriterija odraslosti s obzirom na dob i varijablu suživot

Postizanje
kriterija
odraslosti



Iz Slike 1 vidljiva je značajna interakcija dobi i varijable suživot na postizanje kriterija odraslosti. U skupini ispitanika koji žive s roditeljima nema razlike u postizanju kriterija odraslosti s obzirom na dob, dok u skupini ispitanika koji ne žive s roditeljima dolazi do postizanja većeg broja kriterija odraslosti porastom dobi.

Značajnost razlika u pojedinim faktorima individuacije u odnosu na majku s obzirom na spol, dob i varijablu suživot (život s ili bez roditelja) izračunata je trosmjernom MANOVom, a rezultati su prikazani u Tablici 4. Utvrđen je značajan efekt varijable suživot (Wilks $\lambda= 0.96$, $F_{(4,263)}=3.01$, $p<0.05$, $\eta^2= 0.04$) na kombinirane zavisne varijable (faktore individuacije)

**Tablica 4 – Individuacija u odnosu na majku s obzirom na spol, dob i suživot
(rezultati MANOVE)**

Efekti	F				
	Povezanost i podrška	Strah/razočarenje	Intruzivnost	Nezavisnost	Df
Spol	6.72*	0.19	1.06	0.73	1
Dob	0.09	4.81*	0.13	2.45	2
Suživot	0.34	0.07	0.36	8.66*	1
Spol x dob	0.01	1.40	0.58	0.77	2
Dob x suživot	1.69	0.61	0.73	1.28	2
Spol x suživot	1.10	0.67	0.00	1.37	1
Spolxdobxsuživo	2.64	1.41	0.34	1.33	2

*p<0.01

Spol: 0 – žene, 1 – muškarci; Varijabla suživot: 0 – žive s roditeljima, 1- ne žive s roditeljima; Dob: 1 (18-22 god.) , 2 (23-27 god.) ,3 (28-32 god.)

Iz Tablice 4 vidljiv je značajan jednosmjerni efekt spola na faktor podrške/povezanosti koji upućuje na to da žene, u odnosu na muškarce, češće traže podršku od majke te su s njom povezanije ($M_{\text{žene}} = 47.48$; $M_{\text{muškarci}} = 41.83$). Nadalje, utvrđen je i značajan jednosmjerni efekt dobi na strah/razočarenje. Rezultati su pokazali da se najmlađi ispitanici značajno razlikuju na faktoru straha/razočarenja od najstarijih ispitanika. Najmlađi ispitanici postižu viši rezultat ($M = 25.88$, $p = 0.003$) na faktoru straha/razočarenja od najstarijih ispitanika ($M = 22.81$, $p = 0.003$). U konačnici, jednosmjerni efekt suživota na faktor nezavisnosti upućuje na to da su ispitanici koji žive van roditeljskog doma nezavisniji od majke ($M = 30.94$) od ispitanika koji žive s roditeljima ($M = 28.66$). Interakcijski efekti nisu se pokazali značajnima.

Prediktivna snaga faktora individuacije u predviđanju prijelaza u odraslost

Najprije su izračunate povezanosti između prediktora: spola, dobi, varijable suživota (život s ili bez roditelja), dimenzija petofaktorskog modela ličnosti i faktora individuacije u odnosu na majku. Dobiveni rezultati prikazani su u Tablicama 5, 6 i 7.

Tablica 5. Koeficijenti korelacije između dimenzija petofaktorskog modela ličnosti, faktora individuacije, varijable suživota, spola i dobi

	ekstraverzija	Ugodnost	Savjesnost	Neuroticizam	Otvorenost
Ekstraverzija	-				
Ugodnost	.18**	-			
Savjesnost	.30**	.12*	-		
Neuroticizam	-.49**	-.44**	-.22**	-	
Otvorenost	.42**	.09	.05	-.26**	-
<i>Povezanost/potpورا</i>	.14*	.08	.11*	-.02	-.03
<i>Strah/razočarenje</i>	-.22**	-.08	-.13*	.32**	-.09
<i>Intruzivnost</i>	-.16**	-.10*	-.01	.16**	-.02
<i>Nezavisnost</i>	.10	.06	.06	-.19**	.14*
Suživot	.14**	.04	.02	-.10*	.08
Dob	.03	.22**	-.04	-.22**	.12*
Spol	-.06	-.05	-.12*	-.13*	-.04

Spol: 0 – žene, 1 – muškarci; Varijabla suživot: 0 – žive s roditeljima, 1- žive odvojeno od roditelja *p<.05 **p<.01

Općenito, dobivene korelacije pokazuju da su crte ličnosti petofaktorskog modela relativno nisko povezane s faktorima individuacije. S crtama ličnosti petofaktorskog modela najviše je povezan faktor strah/razočarenje, koji je značajno negativno povezan s ekstraverzijom te pozitivno s neuroticizmom i savjesnosti. Faktor nezavisnost također je značajno negativno povezan s neuroticizmom te pozitivno s otvorenosti. Faktor podrške je značajno pozitivno povezan s ekstraverzijom i savjesnošću, dok je faktor intruzivnosti značajno

pozitivno povezan s neuroticizmom te značajno negativno povezan s ekstraverzijom i ugodnosti.

Što se tiče povezanosti ostalih prediktora, varijabla suživot je značajno pozitivno povezana s ekstraverzijom, a negativno s neuroticizmom. Iz navedenog slijedi da su ispitanici koji ne žive s roditeljima ekstravertiraniji i manje neurotični u odnosu na ispitanike koji žive u zajednici s roditeljima. Nadalje, dob je značajno negativno povezana neuroticizmom te značajno pozitivno povezana s otvorenosću i ugodnosti. U konačnici, spol je značajno negativno povezan s neuroticizmom i savjesnosti. Iz navedenog slijedi da su žene u odnosu na muškarce savjesnije i neurotičnije.

Tablica 6. Koeficijenti korelacije između faktora individuacije, varijable suživota, dobi i spola

	Podrška	Strah/razočarenje	Intruzivnost	Nezavisnost
<i>Povezanost/potpora</i>	-			
<i>Strah/razočarenje</i>	.19**	-		
<i>Intruzivnost</i>	-.32**	.31**	-	
<i>Nezavisnost</i>	-.45**	-.27**	.14**	-
Suživot	.04	-.05	-.06	.17**
Spol	-.22**	-.02	.07	.12*
Dob	-.01	-.21**	-.01	.17**

Spol: 0 – žene, 1 – muškarci; Varijabla suživot: 0 – žive s roditeljima, 1- žive odvojeno od roditelja; *p<.05
**p<.01

Dobiveni rezultati ukazuju na značajnu pozitivnu povezanost faktora straha/razočarenja s faktorima povezanost/potpora i intruzivnost te značajnu negativnu povezanost straha/razočarenja s faktorom nezavisnosti. Nadalje, faktor intruzivnosti značajno je negativno povezan s faktorom podrške, a pozitivno s nezavisnosti, dok je faktor nezavisnosti značajno negativno povezan s faktorom podrške. Varijabla suživot značajno je pozitivno povezana s

faktorom nezavisnosti iz čega slijedi da su ispitanici koji ne žive s roditeljima manje zavisni od ispitanika koji žive u zajednici s roditeljima. U konačnici, rezultati pokazuju da je dob značajno negativno povezana s faktorom straha od razočarenja majke te pozitivno povezana s nezavisnošću. Tj., stariji pojedinci su manje zavisni, te se manje boje razočaranja majke. Također, spol je značajno negativno povezana s faktorom podrške, a pozitivno s faktorom nezavisnosti. Iz navedenog slijedi da su muškarci manje zavisni od žena, dok su žene povezanije i sklonije traženju potpore u odnosu na muškarce.

Izračunate su i korelacije svih prediktora s kriterijem. Dobivene korelacije prikazane su u Tablici 7.

Tablica 7. Koeficijenti korelacije između dimenzija petofaktorskog modela ličnosti, faktora individuacije, varijable suživota, dobi, spola i postizanja kriterija odraslosti

	Postizanje kriterija odraslosti
Ekstraverzija	.16**
Ugodnost	.16**
Savjesnost	.25**
Neuroticizam	-.25**
Otvorenost	.02
Povezanost/potpore	.06
Strah/razočarenje	-.24**
Intruzivnost	-.04
Nezavisnost	.36**
Suživot	.20**
Spol	-.06
Dob	.50**

Spol: 0 – žene, 1 – muškarci; Varijabla suživot: 0 – život u zajednici, 1- samački život; *p<.05 **p<.01

Rezultati pokazuju da su ekstraverzija, ugodnost i savjesnost značajno pozitivno povezane s postizanjem kriterija odraslosti, dok je neuroticizam značajno negativno povezan s navedenim kriterijem. Nadalje, dobivena je značajna pozitivna povezanost faktora nezavisnosti i postizanja kriterija odraslosti, te značajna negativna povezanost postizanja kriterija odraslosti i faktora straha/razočarenja. U konačnici, utvrđena je značajna pozitivna povezanost između varijabli dobi, suživota i postizanja kriterija odraslosti. Iz navedenog slijedi da su ispitanici koji ne žive s roditeljima skloniji ispunjenju/postizanju kriterija odraslosti od ispitanika koji žive u zajednici s roditeljima.

Kako bi se utvrdilo u kojoj mjeri crte ličnosti i faktori individuacije predviđaju postizanje kriterija odraslosti te kako bi se provjerila prediktivna snaga faktora individuacije u odnosu na majku u objašnjenju prethodno navedenog kriterija, provedena je hijerarhijska regresijska analiza. U model su kao kontrolne varijable uključene sociodemografske varijable dob, spol i varijabla suživot (život s ili bez roditelja) kako bi se isključila mogućnost alternativnih objašnjenja. Sukladno navedenom, kao prediktorske varijable u prvom koraku su korištene dob, spol i varijabla suživot, dok su kao prediktorske varijable u drugom koraku korištene crte ličnosti. U trećem koraku su kao prediktorske varijable korišteni faktori individuacije u odnosu na majku. U Tablici 8 prikazani su konačni rezultati hijerarhijske regresijske analize te su navedeni samo prediktori sa značajnim beta vrijednostima.

Tablica 8 Rezultati hijerarhijske regresijske analize s postizanjem kriterija odraslosti kao kriterijskom varijablom

Kriterij	Prediktori	Beta	ΔR^2	R^2
Postizanje kriterija odraslosti	<i>Sociodemografske varijable</i>		.30**	.30**
	Dob	.45**		
	Suživot	.12**		
	<i>Crte ličnosti</i>		.08**	.38**
	Savjesnost	.19**		
	Otvorenost	-.12*		
	<i>Faktori individuacije</i>		.07**	.45**
Povezanost/potpore	.18**			
Nezavisnost	.32**			

Varijabla suživot: 0 – žive s roditeljima, 1- žive bez roditelja; * $p < .05$ ** $p \leq .01$
N=278

Dobiveni rezultati pokazuju da tri skupine prediktorskih varijabli statistički značajno objašnjavaju 45 % postizanja kriterija odraslosti. Sociodemografske varijable statistički značajno objašnjavaju 30 % varijance postizanja kriterija odraslosti, a dob i varijabla suživot se izdvajaju kao statistički značajni pozitivni prediktori. Iz navedenog slijedi da je kod ispitanika koji ne žive s roditeljima izraženije postizanje kriterija odraslosti u odnosu na ispitanike koji žive u zajednici s roditeljima. Druga grupa prediktora, crte ličnosti, statistički značajno dodatno objašnjava 8% varijance postizanja kriterija odraslosti, a savjesnost se izdvaja kao značajan pozitivan prediktor kriterija, dok se otvorenost izdvaja kao značajan negativan prediktor kriterija. Treća grupa prediktora, odnosno faktori individuacije u odnosu na majku dodatno značajno objašnjavaju 7% varijance postizanja kriterija odraslosti, a povezanost/trazenje potpore i nezavisnost se izdvajaju kao jedini značajni pozitivni prediktori kriterija.

Otvorenost se pokazala statistički značajnim prediktorom odraslosti, a obzirom da nije značajno povezana s kriterijem u ovom slučaju djeluje kao supresor varijabla. Sukladno navedenom, iako otvorenost nije u vezi s kriterijem, varijabla značajno pridonosi objašnjenju

varijance kriterija odraslosti jer otklanja nevaljali dio varijance varijable s kojom je u korelaciji, a koja jest povezana s kriterijem.

10. DISKUSIJA

Prijelaz u odraslu dob je složen koncept, interdisciplinarne prirode, te autori koji se njime bave nisu složni u definiciji, podrijetlu i posljedicama koje ima za pojedinca. S obzirom na do sada proučenu literaturu zaključujem da se radi o dva pola shvaćanja, koja se ponajviše bave kroskulturalnom univerzalnosti toga koncepta, tj bave se pitanjem je li prijelaz u odraslu dob razvojni periodom u životu pojedinca.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi koliko osobine ličnosti studenata i odnosi s roditeljima, tj. individuacija u odnosu na majku objašnjavaju postignute kriterije odraslosti kod mladih na prijelazu u odraslu dob. Više od desetljeća tema prijelaza u odraslu dob predmetom je istraživanja brojnih europskih i američkih autora. Mladi ljudi suvremenih zapadnih kultura dijele iskustvo odgođenog prijelaza u odraslu dob koje proizlazi iz političko – društvene situacije ali je jednako tako i stvara. Iz demografskih podataka posljednjeg popisa stanovništva vidljivo je da je taj razvojni trend prisutan i u Hrvatskoj.

Odnos demografskih podataka (spol, dob, i suživot s roditeljima tj. odvojenost) i individuacije u odnosu na majku.

Multivarijantnom analizom varijance pokazano je da su ispitanici koji žive van roditeljskog doma nezavisniji od majke od ispitanika koji žive s roditeljima. Iako je takav rezultat uobičajen, očekivala sam da se zbog specifičnosti kulture razlika neće pokazati. Naime, Župančić i sur. (2014) u svom istraživanju djelomičnu potvrdu hipoteze povezanosti tranzicijskih markera s individuacijom dijelom objašnjavaju specifičnošću kultura u kojima je

suživot s roditeljima kulturalno integrirani uzorak te je prisutna visoka razina obiteljske solidarnosti (npr. Lavrič i sur., 2010; prema Župančič i sur., 2014).

Rezultati pokazuju da žene, u odnosu na muškarce češće traže podršku od majke te su s njom povezanije, čime je potvrđena hipoteza istraživanja. Nalaz je konzistentan s razvojnom teorijom stereotipa spolova koja tvrdi da socijalizacija tipično naglašava važnost neovisnosti za muškarce i povezanosti za žene (Geuzaine, Debry, i Liessens, 2000; Gilligan, 1982; sve prema Kins, Soenens i Beyers, 2011). Teorija socijalne kognicije i istraživanja sugeriraju da se kognitivna reprezentacija sebe razvija i individuira od reprezentacije roditelja u djetinjstvu i adolescenciji kako kognitivni kapacitet i interpersonalno iskustvo raste (Baldwin, 1895; Blos, 1979; Damon i Hart, 1988; Erikson, 1968; Harter, 2003; sve prema Kins, Soenens i Beyers, 2011). Gabrieli i sur. (2009) svojim istraživanjem demonstriraju pomak, kroz kasno djetinjstvo i ranu adolescenciju, od preferiranja informacija vezanih uz majku do više informacija enkodiranih vezano uz self, dok informacije enkodirane s referencijom na majku pokazuju malo ili nikakvo povećanje kako se cjelokupna memorija poboljšava.

Nadalje, utvrđen je i značajan jednosmjerni efekt dobi na strah/razočarenje. Rezultati su pokazali da se najmlađi ispitanici značajno razlikuju na faktoru straha/razočarenja od najstarijih ispitanika. Najmlađi ispitanici postižu viši rezultat na faktoru straha/razočarenja od najstarijih ispitanika. Intenzivnije emocionalno sudjelovanje i frekventnije uključivanje majki (nego očeva) u njihove dnevne aktivnosti tijekom ranih godina može biti dio objašnjenja učestalijeg opadanja percepcije bliskosti s majkom kod prijelaza u odraslu dob djeteta, kako pokazuju određena istraživanja (Puklek Lepovšček i Zupančič, 2007, Sneed i sur., 2006; sve prema Zupančič, Komidar i Puklek Lepovšček, 2014), ali i opadanja straha od razočaranja majke s dobi.

Doprinos spola, dobi i odvojenosti od roditelja kod mladih na prijelazu u odraslu dob u objašnjenju varijance kriterija odraslosti

Kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u postizanju kriterija odraslosti s obzirom na dob i spol ispitanika te varijablu suživot (život s ili bez roditelja) provedena je trosmjerna ANOVA, te su utvrđeni statistički značajni glavni efekti sve tri varijable na postizanje kriterija odraslosti, kao i statistički značajan interakcijski efekt dobi i varijable suživota. No uvođenjem tih varijabli kao prvi korak u hijerarhijskoj regresijskoj analizi, značajnom objašnjenju varijance kriterija pridonose dob i suživot.

Rezultati istraživanja upućuju na to da žene postižu više kriterija odraslosti u odnosu na muškarce, čime je potvrđena jedna od pretpostavki prve hipoteze. Naime, iako rezultati po pitanju spola nisu jednoznačni, žene u odnosu na muškarce ranije ulaze u brak, ranije dobivaju prvo dijete, tj. ranije zadovoljavaju neke od demografskih kriterije odraslosti (Državni zavod za statistiku, 2013; prema Šuman, 2013; Michigan Department of Community Health, 2010; Statistical Yearbook, 2013; Statistik Austria; prema Župančić i sur., 2014) što vjerojatno i pospješuje postizanje kriterija odraslosti, tj., procjenu ulaska u odraslu dob, a prema Cotteu moguće bitnim dijelom i objašnjavaju prelazak, tj. odgodu prelaska u odraslu dob. Iako studentska populacija pokazano odbacuje tradicionalne kriterije odraslosti (posao, brak, roditeljstvo, kupnja stana itd.) u korist kriterija koji se odnose na aspekte neovisnosti i individualizam djevojke ipak, u većoj mjeri nego mladići, smatraju kriterije i subskale obiteljski kapaciteti i prihvaćanje normi važnima za odraslost.

No, prema Goldscheider (1997) mlade žene s višim stupnjem obrazovanja u većoj mjeri odgađaju brak i majčinstvo kako bi se posvetile obrazovanju i karijeri. Dok, istraživanja pokazuju kako na višim stupnjevima obrazovanja, tranzicijski obrasci kao i subjektivne koncepcije odraslosti postaju androgene, odnosno ne pokazuju značajne spolne razlike.

Mladići kao i djevojke imaju tendenciju kasnijeg osnivanja kućanstva (Lauterbach i Luscher,

1999; prema Seifge- Krenke, 2009). Ovaj uzorak uglavnom se sastoji od visokoobrazovanih financijski ovisnih pojedinaca, koji značajan dio svoga identiteta vežu uz formalnu edukaciju, stoga je moguće da se djevojke zbog veće uspješnosti, a i veće zastupljenosti u visokom obrazovanju, procjenjuju odraslijima.

Također, ravnopravan odnos s roditeljima, istaknut je kao jedan od bitnih faktora u procjeni odraslosti unutar osobne nezavisnosti, a djevojke su pokazano povezanije s roditeljima (na ovom uzorku pokazale su se povezanije s majkom te češće traže podršku nego mladići), što je bitna komponenta zdrave individuacije, tj. ravnopravnog odnosa, o čemu će biti više kasnije.

U konačnici, ovim istraživanjem pokazano je da je spol značajno negativno povezan s neuroticizmom i savjesnosti. Iz navedenog slijedi da su žene u odnosu na muškarce savjesnije i neurotičnije, no kako se neurotičnost, pokazano također na ovom uzorku, značajno smanjuje s dobi, i to je moguće dio objašnjenja postignutih više kriterija odraslosti kod ženskih ispitanica.

Također, pokazano je da pojedinci koji žive s roditeljima postižu manje kriterija odraslosti od pojedinaca koji su se iselili iz roditeljske kuće. Dobiveni nalaz nije u skladu s hipotezom istraživanja koja je postulirala da se mladi ljudi koji žive odvojeno od roditelja zbog specifičnosti kulture neće pokazati više nezavisnima.

Ispitivanje razlika u postizanju kriterija odraslosti u odnosu na dob ispitanika pokazuje da s porastom dobi raste i broj postignutih kriterija odraslosti, tj. najstariji ispitanici (dobna skupina 3, od 26 do 30 god.) izvješćuju o najvećem dok najmlađi (dobna skupina 1, od 18 do 22 god) izvješćuju o najmanjem broju postignutih kriterija što je u skladu s postavljenom hipotezom. Iako neka istraživanja pokazuju da dob ne igra značajnu ulogu u postizanju kriterija odraslosti (Župančić i sur., 2014), mislim da se da zaključiti da kronološki napredak kod većine

pojedinaca znači i demografski, i osobno (emocionalno, fizički, psihički, profesionalno) napredovanje prema statusu odraslosti.

Dobiven je i statistički značajan interakcijski efekt dobi i suživota na postizanje kriterija odraslosti, tj. ispitanici koji su se iselili iz roditeljskog doma s porastom dobi postižu veći broj kriterija odraslosti dok ta razlika nije vidljiva kod pojedinaca koji žive s roditeljima. Naspram spola i dobi, život van roditeljskog doma pokazao se bitnim za postizanje kriterija odraslosti (Zupančić i sur., 2014). Kako pojedinci postepeno pronalaze svoj put u odraslost (Arnett, 2000, 2001), efekt dobi može se očekivati kod važnih prijelaza u odraslost (preseljenje iz roditeljske kuće, uspostavljanje intimnih odnosa), u anticipiranoj tranziciji u odraslost (npr. financijska neovisnost, ženidba), te kod sveukupno postignutih kriterija odraslosti.

Život van roditeljskog doma, vjerojatno znači i veću, iako ne nužno potpunu, financijsku neovisnost ili moguće prebacivanje dijela financijske odgovornosti na novu zajednicu unutar koje pojedinac živi, što može pridonijeti osjećaju osobne nezavisnosti. Također, moguće je i da sama kvaliteta odnosa s roditeljima utječe na ovu interakciju, tj. ravnopravan odnos s roditeljima kao bitna stavka osobne nezavisnosti koju mladi ljudi vide najvažnijom u samoprocjeni postignute odrasle dobi. Naime sama percepcija ravnopravnosti odnosa moguće je pod utjecajem udaljenosti od roditelja, tj. pojavljivanje i rješavanje potencijalnih konflikata, neslaganja, razilaženja u stavovima itd. Moguće je olakšano zbog komunikacije na daljinu. Prema Smojver – Ažić (1999) studenti koji žive s roditeljima u vrijeme kada imaju potrebu za nezavisnim samostalnim funkcioniranjem mogu biti pod znatnom roditeljskom kontrolom, što otežava razvoj njihove autonomije. Studenti koji su otišli od kuće i koji su više nezavisni, ostvaruju bolju komunikaciju s obitelji i veće zadovoljstvo u odnosu s njom od onih koji su ostali kod kuće. Bilo bi zanimljivo vidjeti koliko sama udaljenost od roditeljskog doma, te uz

to vezana i čestina posjeta utječe na kvalitetu odnosa ili kako se pak ponaša u ovoj dobivenoj značajnoj interakciji.

Također postoji i očita mogućnost, koja bi se vezala uz Cotteovo viđenje odgođenog prijelaza u odraslost, a ta je da su mladi ljudi zbog loše financijske situacije, koja je posljedica slabe ekonomije društva u nemogućnosti napustiti roditeljski dom, što uz sebe vezuje dugi period financijske ovisnosti o prihodima roditelja, nemogućnost samostalnog donošenja odluka kao posljedica života unutar primarne zajednice koja zahtjeva poštivanje svojih uvriježenih, više ili manje, promjeni podložnih pravila,. Također, moguće je da takav suživot otežava ostvarivanje romantičnih odnosa, te time utječe na procjenu vlastitog kapaciteta za obitelj. Također rezultati ovog istraživanja su pokazali da su ispitanici koji ne žive s roditeljima ekstrovertiraniji i manje neurotični u odnosu na ispitanike koji žive u zajednici s roditeljima. Tj. zbog stabilnosti crta ličnosti kao varijabli, moguće je da ekstravertiranije i manje neurotične osobe ranije odlaze iz roditeljskog doma, te si time otvaraju put, tendencijama vlastite osobnosti ka ranijem ulasku u odraslu dob. Nadalje, rezultati dobiveni na ovom uzorku pokazuju da je dob značajno negativno povezana neuroticizmom te značajno pozitivno povezana s otvorenosću i ugodnosti, što može upućivati na generalno funkcionalnije odnošenje prema sebi i okolini s porastom dobi, što omogućuje prelazak u odraslu dob.

Doprinos crta ličnosti kod mladih u prijelazu u odraslu dob u objašnjenju varijance kriterija odraslosti nakon kontrole spola i dobi

Rezultati pokazuju da su ekstravertizija, ugodnost i savjesnost značajno pozitivno povezane s postizanjem kriterija odraslosti, dok je neuroticizam značajno negativno povezan s navedenim kriterijem, čime je djelomično potvrđena treća hipoteza. Naime, otvorenost se pokazala statistički značajnim prediktorom odraslosti, a s obzirom na to da nije značajno povezana s kriterijem u ovom slučaju djeluje kao supresor varijabla. Ipak hijerarhijskom

regresijskom analizom, nakon kontrole spola dobi i suživota, kao značajni prediktori u objašnjenju varijance kriterija samoprocjene odraslosti, pokazali su se savjesnost i otvorenost. S time da je veća savjesnost vezana uz postizanje više kriterija odraslosti, dok se otvorenost ističe kao supresor varijabla. Naime, otvorenost se pokazala statistički značajnim prediktorom odraslosti, a s obzirom na to da nije značajno povezana s kriterijem u ovom slučaju djeluje kao supresor varijabla.

S obzirom na to da je savjesni pojedinci češće poštuju norme (Schwartz i sur., 2012), imaju veće uspjehe u uspješnoj individuaciji od roditelja (Zupančič i Kalčič, 2014), bolju kontrolu impulsa (Schwartz i sur., 2012), a time i kvalitetniju međuovisnost, nije iznenađujuće da veća savjesnost značajno objašnjava količinu postignutih kriterija odraslosti. Također, kako se ovdje radi većinski o populaciji studenata, moguće je da upravo uspješnije slijeđenje dugoročnih planova i ciljeva tijekom studiranja znači i raniji ulazak u profesionalni svijet te time i raniju financijsku neovisnost, no i pozitivniju procjenu dijela vlastitog identiteta koji je vezan uz obrazovanje, a kasnije i profesionalni svijet. Također moguće je da društvo kao kolektiv, orijentirano na tržište i konkurentnost, pozitivno vrednuje usmjerenost cilju kao način funkcioniranja koji će sigurnijom putanjom dovesti do uspjeha (neposredno npr. unutar korporacije, posredno npr. sigurnost roditelja po pitanju budućnosti djece), čime ova osobina ličnosti dobiva svoju dodanu vrijednost. Svakako bi bilo zanimljivo vidjeti, kako se važnost i vrednovanje pojedinaca s obzirom na njihove crte ličnosti mijenja ovisno o socioekonomskom kontekstu i vladajućoj političkoj ili pak svjetonazorskoj opciji. Tako istraživanja povezanosti crta ličnosti i ljudskih vrijednosti kao kognitivnih konstrukcija koje objašnjavaju razlike u životnim ciljevima, ponašajnim principima i prioritetima (Renner, 2003; prema Aluja i Garcia, 2004) pokazuju kako savjesnost korelira s vrijednosti konformizma i konzervativizma (Renner, 2003, prema Aluja i Garcia, 2004). Naime konformizam (Schwartz, 2012), se definira kao suzdržavanje od aktivnosti, sklonosti i impulsa koji bi mogli uznemiriti ili

ozlijediti druge te prekršiti socijalna očekivanja ili norme, te se uz tu vrijednost veže odgovornost i lojalnost, te poštivanje roditelja i starijih, te je blisko vezan uz vrijednost tradicionalnosti gdje je pojedinac subordiniran apstraktnijim objektima (naspram konformizma koja je vezana uz pojedince s kojima je osoba u interakciji) kao što su religija i kulturni običaji i ideje. Zanimljivo je da istraživanje Cho i sur. (2002), pokazuje kako se konformizam, naspram fleksibilnosti pokazuje kao jedna od ključnih organizacijskih strategija u ekonomijama u krizi, te u tržištima u nastajanju. Tj., s obzirom na to da su ekonomski odabiri ograničeni institucionalno (socijalne norme, navike i običaji; ograničenja od strane vlade kod tržišta u nastajanju), ali i tehnološki, informacijski te prihodom (Oliver, 1997; prema Cho i sur., 2002), strateški konformizam je potreban kako bi organizacija institucionalni okoliš pretvorila u priliku, a ne ograničenje. Iako članak promatra specifični slučaj u vrijeme azijske ekonomske krize, prije pojave nama sada poznate čiji se početak stavlja u 2008 (Pyrkosz, 2012), ovakvi podaci su oni koji interesiraju naše društvo danas. U istraživanju Roccas i sur. (2002) savjesnost se, uz vrijednost konformizma, pokazala povezana i s uspjehom, koji kao vrijednost prema Schwartz (2012) označava osobni uspjeh postignut vlastitim kompetencijama, u skladu s društvenim standardima, te se smatra bitnim za pojedinačni život, ali i za postizanje ciljeva grupa i organizacija. U istraživanju povezanosti faktora Petofaktorskog modela ličnosti s osobnim vrijednostima (Roccas i sur., 2002) savjesnost se pokazala pozitivno povezana s vrijednosti Uspjeh, koja je motivirana Samounaprjeđenjem.

Istraživanja pokazuju da je ekstraverzija povezana s pozitivnijom kvalitetom odnosa dijete-roditelj te s percipiranom roditeljskom toplinom i razumijevanjem (Watson i Pennebaker, 1989; Zhong-Hui, Hui-Lan; i Jian-Xin, 2006; sve prema Denissen, van Aken i Dubas, 2009), što zasigurno pridonosi ravnopravnijem odnosu s roditeljima, te time i većoj nezavisnosti i samostalnosti, tj. procjeni odraslosti. No ekstraverti također kao

visokoenergetski pojedinci s većom socijalnom mrežom, i osjetljivošću na povratnu informaciju, moguće imaju dinamičniju okolinu koja je zasigurno i promjenjiva u smislu i kvalitete i sigurnosti koju pruža i stalnosti, pa su ekstraverti ovisno o tome i skloni drugačije procjenjivati svoj kapacitet za obitelj, svoju neovisnost, a moguće su i manje skloni poštivanju normi, o čemu ovisi i njihova procjena odraslosti. Naime, crta ekstraverzije pokazuje se značajno povezanom s osobnom vrijednosti uspjeha, ali i stimulacije (Roccas i sur., 2002) što upućuje na, osim već definirane vrijednosti uspjeha i na potrebu za novim, uzbudljivim i izazovnim.

Pojedinci visoki na ugodnosti pokazuju tendenciju ka harmoničnijim odnosima i većom tolerancijom na pogreške od strane roditelja, što može pridonositi većoj slobodi u donošenju odluka, procjeni većeg kapaciteta za obitelj, no i manjem poštivanju normi, te možda općenito rješavanje konflikata bez izvlačenja posljedica, a time i reguliranja vlastitog ponašanja. Također zbog sklonosti empatiji i prosocijalnim tendencijama u razmišljanju, osjećanju i ponašanju (Schwartz i sur., 2012) moguće je da pojedinci visoki na ugodnosti osobnu nezavisnost ne drže toliko bitnom kao ostale kriterije, (kapacitet za obitelj, tranziciju uloga, poštivanje normi) tj. ili pak iako ih drže bitnima, put do odraslosti pronalaze kroz harmonične odnose i obitelj.

Iako se nije pokazao značajnim prediktorom postizanja kriterija odraslosti, nakon kontrole dobi spola i suživota, neuroticizam je jedini pokazao negativnu povezanost s kriterijem. Istraživanje Zupančič i Kalčič (2014) pokazuje da neuroticizam kod studenata pridonosi iskustvu anksioznosti u procesu individuacije što se reflektira u percipiranoj intruzivnosti od strane majke i strahu od razočaranja roditelja, što može znatno utjecati na razvoj zdrave međuovisnosti. Neuroticizam kod mladih na prijelazu u odraslost nadalje pokazuje pozitivnu povezanost s korištenjem izbjegavajućih strategija pri nošenju s dnevnim stresorima i izazovima (Luyckx i sur., 2012), što može negativno utjecati na razvoj neovisnosti.

Istraživanje Roberts, Odonnell i Robins (2004) kontinuiteta i promjene u važnosti velikih životnih ciljeva i odnosa promjene u ciljevima i crtama ličnosti tijekom studiranja pokazuje da naspram crta ličnosti, srednja vrijednost važnosti većine životnih ciljeva opada s vremenom, s time da su značajne individualne razlike vidljive u svakoj domeni ciljeva, te su te individualne razlike povezane s promjenama u crtama ličnosti. Upravo ta veza ciljeva i ličnosti, mogla bi biti značajna u objašnjenju ponašanja i doživljavanja mladih na prijelazu u odraslu dob. Nurmi (1992; prema Roberts, Odonnell i Robins, 2004) pronalazi da pojedinci s godinama rjeđe navode obiteljske i edukacijske ciljeve, dok važnost ciljeva unutar domene posla te oni vezani uz djecu rastu u važnosti u mladoj odrasloj dobi i zatim opadaju. Moguće je da se upravo u tom procjepu nalaze mladi na prijelazu u odraslost. U njihovom istraživanju, izuzevši ciljeve vezan uz odnose te socijalne ciljeve, kroz četiri godine dolazi do opadanja važnosti ostalih dimenzija ciljeva (ekonomski, estetski, politički, hedonistički, religiozni ciljevi). Kod svakog cilja veći postotak pojedinaca pokazuje promjene koje bi se očekivale kod nasumičnosti, što je važno jer pokazuje realnost razvoja; tj. bez obzira na trend konzistentnosti i promjena srednjih vrijednosti na populacijskoj razini, svaki pojedinac iskusi svoj jedinstveni put promjene. Stoga postoji potreba za istraživanjem multiplog tipa promjena kako bi se razumjelo koliko se različito psihološki konstrukti razvijaju u vremenu (Roberts, Odonnell i Robins, 2004).

U prijašnjim istraživanjima autori su pokazali da je ulaganje u konvencionalne socijalne uloge (prihvatanje ekonomskih ciljeva i onih vezanih uz odnose) povezano s povećanjem crta ugodnosti i savjesnosti. Autori navode kako njihovo istraživanje upućuje na to da se razvoj ličnosti odvija i prije samog ulaženja u specifičnu socijalnu ulogu osobito kod dviju normativnih socijalnih uloga mlade odrasle dobi: posao i brak (naspram stajališta većine socijalizacijskih teorija razvoja ličnosti koje tvrde da je ratvoj posljedica direktnog iskustva). Naime, promjena osobnosti može započeti u anticipiranju ulaska u određenu ulogu. U osnovi pojedinci mogu razviti okvirne identitete koji reflektiraju njihova očekivanja po pitanju ponašanja na poslu i u

braku, što moguće vodi povećanju topline, kooperativnosti, odgovornosti i samodicipline (Ibarra, 1999; prema Roberts, Odonnell i Robins, 2004).

Srednju razinu promjena, mjerenu petofaktorskim modelom, od rane adolescencije kroz odraslu dob, generalno se označava kao načelo zrelosti (Caspi, Roberts i Shiner, 2005). Bazična ideja je da dobne razlike u prosječnoj razini ovih atributa idu u smjeru promjena koje facilitiraju ispunjenje odraslih uloga čime pojedinac postaje produktivni član društva (Caspi, Roberts i Shiner, 2005). Generalno, prosječne razine savjesnosti, emocionalne stabilnosti, i ugodnosti se povećavaju od adolescencije do srednje odrasle dobi (Caspi, Roberts i Shiner, 2005; Roberts, Walton i Viechtbauer, 2006). Prosječne razine otvorenosti imaju tendenciju povećanja tijekom tranzicije u odraslost, dok u odrasloj dobi ostaju uglavnom nepromijenjene (Roberts, Walton i Viechtbauer, 2006), kao i razina socijalne vitalnosti (faceta ekstraverzije). Ove promjene u otvorenosti možda omogućuju eksploraciju identiteta, osobito eksploraciju u širinu.

Doprinos razine individuacije s obzirom na majku kod mladih u prijelazu na odraslu dob (nakon kontrole dobi, spola i crta ličnosti) u objašnjenju varijance kriterija odraslosti

Kako bi provjerila koji faktori individuacije u odnosu na majku objašnjavaju značajni dio varijance kriterija odraslosti, provedena je hijerarhijska regresijska analiza, u kojoj su kao treći korak uvedeni faktori individuacije: povezanost i traženje potpore, percipirana intruzivnost roditelja, oslanjanje na sebe i strah od razočaranja roditelja.

Dobiveni rezultati pokazuju da tri skupine prediktorskih varijabli statistički značajno objašnjavaju 45% varijance postizanja kriterija odraslosti. Sociodemografske varijable statistički značajno objašnjavaju 30% varijance postizanja kriterija odraslosti, a dob i varijabla suživot se izdvajaju kao statistički značajni pozitivni prediktori. Druga grupa prediktora, crte ličnosti, statistički značajno dodatno objašnjava 8% varijance postizanja kriterija odraslosti, a

savjesnost se izdvaja kao značajan pozitivan prediktor kriterija, dok se otvorenost izdvaja kao značajan negativan prediktor kriterija. Treća grupa prediktora, odnosno faktori individuacije u odnosu na majku dodatno značajno objašnjavaju 7% varijance postizanja kriterija odraslosti, a povezanost/trazenje potpore i nezavisnost se izdvajaju kao jedini značajni pozitivni prediktori kriterija.

Povezanost/trazenje potpore i nezavisnost se izdvajaju kao jedini značajni pozitivni prediktori kriterija, čime je potvrđen dio hipoteze o udjelu pojedinih faktora individuacije u postizanju kriterija odraslosti. Pojedinci koji su povezaniji s majkom te traže više potpore vlastitom procjenom ostvaruju i više kriterija odraslosti, što je u skladu s istraživanjima koja pokazuju da je odnos majka-dijete karakteriziran većom povezanošću (Buhl, 2008; Nelson i sur., 2011; Proulx i Helms, 2008). Dok prema Mache (2008) sami prelazak u odraslu dob, obratno predicira manje konfliktne i bliskije odnose mladih odraslih i njihovih roditelja. Također pojedinci koji su nezavisniji u odnosu na majku postižu više rezultate na kriteriju odraslosti. Kao što je već opisano u uvodu, odnos s majkom obilježava veća socioemocionalna afektivnost (Lye, 1996; sve prema Zupančič i Kavčić, 2014), no time i veća uključenost u konflikte roditelj dijete (Laursen, 1995; Smetana, 1989; sve prema Zupančič i Kavčić, 2014), stoga je nezavisnost u odnosu koji je intenzivniji, te potencijalno intruzivan potrebna kako bi odnos bio zadovoljavajuć.

Individuacija u odnosu na roditelje upravo je tako i konceptualizirana, kao uspostavljanje vlastite autonomije uz zadržavanje povezanosti. Uspostavljanje zrelijeg i ravnopravnijeg odnosa s roditeljima te kapacitet za neovisno odlučivanje i samozbrinjavanje, kao odrednica odraslosti obuhvaća upravo nezavisnost u odnosu na majku, koja upućuje na veću samostalnost te oslanjanje na sebe, ali i druge važne osobe van primarne obitelji. Ipak, zreli odnos uključuje i održavanje povezanosti s roditeljima, tj. oslanjanje na njih u potrebitim trenucima, a istraživanja pokazuju da roditelji ostaju važan izvor potpore (Doyle i Markiewicz,

2005; Hair, Moore, Garrett, Ling, i Cleveland, 2008; Quintana i Kerr, 1993; prema Kins, Soenens i Beyers, 2011), stoga značajnost faktora povezanost i traženje podrške ne iznenađuje. Ipak, time je hipoteza ovog istraživanja djelomično potvrđena, jer su hipotezom traženje podrške i povezanost odvojeni, te je očekivano odraslost u odnosu na individuaciju znači povezanost, ali i manje traženje podrške od strane majke.

S ciljem utvrđivanja faktorske strukture Upitnik individuacije za odrasle u nastajanju u odnosu na majku na vlastitom uzorku, dobivena je četverofaktorska struktura, te Povezanost i Traženje potpore tvore jedan faktor. No, pri provjeri razvojne i konstruktne valjanosti Testa individuacije za odrasle na prijelazu u odraslu dob (Individuation Test for Emerging Adult; ITEA) Komidar, Zupančič, Horvat i Puklek-Lipovšček (2013) konfirmatornom faktorskom analizom pokazali su da četverofaktorski model nije zadovoljavajuć. U njihovom istraživanju, Povezanost i Traženje potpore tvorili su faktor koji je objasnio najveći postotak varijance, što nije neobično, s obzirom na to da su interakcije temeljene na potrebi za roditeljima, naspram čestica koja pripadaju domeni odvojenosti od roditelja, povezane s pojedinčevom percipiranom kvalitetom povezanosti (Sorokou i Weissbrod, 2005; prema Komidar, Zupančič, Horvat i Puklek-Lipovšček, 2013). Stoga su, s obzirom na to da su čestice sadržavale dva teoretski bazirana aspekta individuacije, podijelili faktor na: Povezanost i Traženje potpore.

Stoga postoji mogućnost da je spajanje faktora utjecalo na dobivene rezultate. Iako su oba faktora povezane s pojedinčevom percipiranom kvalitetom povezanosti, na ovom uzorku dobivena je značajna negativna povezanost između faktora povezanost/traženje podrške i nezavisnost. Iako i dalje ne možemo odvojiti utjecaj unutar prvog faktora, moja pretpostavka je da su negativnoj korelaciji uveliko pridonijele čestice faktora traženje podrške.

Rezultati ovog istraživanja također pokazuju da se stariji pojedinci manje boje razočaranja majke, što može biti dio objašnjenja zašto se taj faktor nije pokazao značajnim, iako

se hipotezama to nije istaknulo kao očekivano, moguće je da postoji generalna tendencija u populaciji ka smanjenju negativnih aspekata odnosa s roditeljima.

Metodološka pitanja

Arnettova formulacija je navodno bazirana na oko 300 nerandomiziranih (ne po slučaju) intervjua s Amerikancima od 18 do 29 godina (2004, p. 24.; prema Cotte, 2014). Arnett (2000, p. 476.; prema Cotte, 2014) ne navodi nikakvu analitičku strategiju, unatoč postojanju širokog spektra kvalitativnih metodologija (npr. ekstrakcija tema do saturacije, tj. točka u kojoj se ne pojavljuju nove teme dodavanjem novih slučajeva, čestica casese.g., Marshall, 1996; Mason, 2010; Neuman, 2006; sve prema Cotte, 2014) kojom se koristio pri ekstrakciji 5 tema ili značajki koje prijelaz u odraslu dob čine „distinktivnim razvojnim periodom“, i time je otežao drugim istraživačima evaluaciju njegova rada. Cotte (2014) gleda Arnettovu formulaciju kao metanarativ, te iskazuje svoj znanstveni skepticizam po pitanju sveobuhvatnosti, sumnjajući da su propušteni ostali mogući narativi. Arnettova formulacija je prezentirana kao ona koja obuhvaća raspon mogućih narativa pojedinaca od 18 do 25 godina, uključujući sve socijalne klase, ekonomske prilike, i edukacijska postignuća u Americi, iako i sam tvrdi da nije kulturalno univerzalna (Arnett i Tanner, 2011a, p. 15; prema Cotte, 2014).

Također zanimljivo je isticanje konceptualna nekonzistentnosti Arnettova podupiranja prijelaza u odraslost kao gotovo univerzalnog prijelaznog stadija demografskim podacima (vrijeme prvog ulaska u brak), koji su sami pod utjecajem parametara tranzicijskog perioda, a ne vlastitog metanarativa.

Ono što je bitni nedostatak velikog broja istraživanja, pa i ovoga, jest prigodni uzorak, koji se većinski sastoji od pojedinaca studentske populacije. S obzirom na prethodno rečeno po pitanju univerzalnosti prijelaza u odraslu dob, osobito je bitno u bavljenju ovom tematikom obuhvatiti mlade ljude koji nisu dio obrazovnog sustava, te ispitati njihova viđenja sebe, te vidjeti kako biti radni dio društva danas utječe na percepciju odraslosti.

Osvrt na temu

Istraživanja prijelaza u odraslu dob bave se normativnom (samo)procjenom postignutih kriterija odraslosti, tj. pitanjem podvojenosti po pitanju odraslosti mladih ljudi, te neovisno o točki gledanja na tematiku (razvoj pojedinca, demografski pokazatelji, društveno ekonomski činitelji) nazire se pesimizam u pogledu na mladost danas, pesimizam po pitanju pojedinačne odgovornosti, ali i uključenosti u društvo. Moguće je naime da funkcionalna (pojedinačno i društveno) mlada odrasla dob, barem onaj dio koji se smatra „problematičnim“ danas funkcionalna van do sada vrijedećih okvira. Moguće je i da moja pozicija odražava „optimistični pogled na budućnost“ (Arnett, 2000) koji je karakterističan za mlade na prijelazu u odraslost. Stoga, moguće je potrebno sustavnije istražiti pojam prijelaza u odraslost s pozitivnog gledišta, tj. s istraživačkim interesom pozabaviti se tim produktivno praznim poljem mladih ljudi danas, jer ono zasigurno nije prazno, jer to fizički nije moguće. Naime, svako neispunjenje obveza određene putanje, vodi pojedinca na drugu putanju kretanja. Stoga je bitnije utvrditi o kakvim se sve putanjama radi, namjesto toga koliko trenutna je ili nije. Naravno, te „potencijalne putanje“ s obzirom na sadašnje viđenje funkcionalne, samoispunjene mlade osobe, mjeriti će se odstupanjem od sadašnjeg normativa, no možda bi bilo najzanimljivije sakupljanje dovoljne količine informacija, čija bi koncentracija oko određene točke (točki) dala cjelokupniju sliku promjena na današnjim mladima (kombinacija kvalitativne i kvantitativne analize). Prijedlog je možda antiistraživački, tj. ne polazi od određene hipoteze, no dovoljno je poći od toga da nikada nešto nije ništa, da iako ne donesemo neku odluku, zapravo smo je donijeli. I upravo je to ono zanimljivo, kakve se odluke događaju kod mladih ljudi dok ih istovremeno ne donose, i kakva mišljenja i djelovanja iz toga proizlaze, na koji je način aktivna ta pasivnost. Što ih odvodi od pojedinačno društvene odgovornosti i što ih njoj vraća. Kao i kod Roberts,

O'Donnell i Robins (2004) postoji potreba za istraživanjem multiplog tipa promjena kako bi se razumjelo koliko se različito psihološki konstrukti razvijaju u vremenu.

U svojoj okolini kod mladih ljudi koji bi pripadali skupini na prijelazu u odraslu dob, primjećujem krivnju kao osjećaj koji se ponavlja, koji ih povraća, zaustavlja, odvraća, krivnja koja je zasigurno u pozadini podvojenosti po pitanju odraslosti. Hannah Arendt u svojoj knjizi O zlu (2006, 73 -74str) piše o osjećaju krivnje razmišljajući i kontemplirajući o savjesti kao o načinu na koji osjećamo mimo razuma i argumenata, na koji čuvstvom znamo što je ispravno, a što pogrešno. Iako naizgled nevezano uz ovu tematiku, već je rečeno kako odluke i način življenja u ovom razdoblju pojedinca uvelike određuje njegovu daljnju putanju u životu, stoga je uz racionalno odlučivanje i promišljanje o vlastitom životu i drugima u njemu, kao poželjni način odnošenja odrasle osobe, prisutno i kretanje „mimo razuma i argumenata“ koje ne stavljam u opoziciju s odgovornim odraslim ponašanjem. Oslobađanje osjećaja krivnje vodi u drugu raspravu, onu o punokrvom, odgovornom i afirmativnom životu, iako ista misao vodilja može dovesti do suprotnog. Naime, slažem se s Arendt kada piše da ono što se „nedvojbeno pokazalo da takvi osjećaji zaista postoje, da se ljudi osjećaju krivima ili nedužnima, ali da ti osjećaji nisu pouzdani pokazatelji, tj. nikakvi, ispravnog ili pogrešnog.“ Dalje govori kako „osjećaji krivnje mogu, primjerice, biti izazvani konfliktom između starih navika i novih zapovjedi (stare navike da se ne ubije i nove naredbe da se to čini), no mogu nastati i obrnuto: čim ubijanje ili što već „novi moral“ zahtijeva postane navikom i svi ga prihvate, isti se čovjek može osjećati krivim ako se nije prilagodio. Iako Arendt piše o moralu, upravo dio u kojem ističe kako se radi o prilagođavanju i neprilagođavanju, tj. krivnja kao reakcija na promjenu sistema, neovisno da li se radi o promjeni, da se izrazim u prostornim terminima, lijevo-desno, smatram relevantnim za mlade danas koji se nalaze u nezavidnoj situaciji u društvu koje mnogo obećava, no ograničenja su očigledna.

Erikson u svojoj teoriji razvoja krivnju stavlja naspram inicijative kao treći razvojni stadij. Bazična snaga ovog stadija je osjećaj svrhe, a bazična slabost je inhibicija (Fleming, 2004). To je ono što primjećujem kod onih oko mene koji su u rastu i promjeni. Fleming (2005) piše kako se u petom stadiju identiteta naspram zbunjenosti uloge, Edipov kompleks ponovno javlja punom snagom, te tako veže 3 i 5 stadij razvoja. Promatrati prijelaz u odraslu dob znači i promatrati razvoj identiteta mlade osobe.

Mnogi teoretičari i istraživači formiranje identiteta smatraju određujućom značajkom prijelaza u odraslu dob (Schwartz, 2001; prema Nelson i Barry, 2005). Klasična teorija separacije-individuacije, autora Blosa (1967) te njegova hipoteza individuacije je primarno elaborirana od strane Krogera (1985) unutar područja istraživanja identiteta. Ona tvrdi da postoji paralela između strukture odnosa roditelj-dijete i strukture ega.

Unutar tradicije statusa identiteta interpretacija procesa separacije-individuacije je teorijski jednosmjerna, a empirijske studije pravocrtne. Iz teoretske perspektive većina istraživača vidi separaciju i individuaciju kao dva povezana procesa (Kroger, 1985; Kroger i Haslett, 1988; Lopez, Watkins, Manus i Hunton-Shoup, 1992; Lucas, 1997; sve prema Meeus i sur., 2005). Pretpostavljaju direktnu asocijaciju između separacije i individuacije, stoga se u istraživanjima ispituje da li je stupanj separacije od roditelja prediće stupanj razvoja identiteta. Meeus i sur. (2005) predlažu interpretaciju u kojoj su separacija i razvoj identiteta dva procesa, koja se paralelno odvijaju. Naime istraživanje Meeus i sur. (2005) na reprezentativnom uzorku od 2814 pojedinaca dobi od 12 do 24 godine, pokazuje da roditeljska podrška opada s dobi, kao i njena povezanost s emocionalnom prilagodbom, tj. s dobi, samo značenje podrške za njihov emocionalni razvoj opada. Suprotan uzorak je uočen kod razvoja identiteta: kako adolescenti postaju stariji, razvijaju relacijska i društvena obvezivanja identiteta te stupanj u kojem se osoba obvezala postaje bitan za njihovu emocionalnu prilagodbu.

No da se vratimo kratko na Eriksona, mislim da je njegova epigenetska teorija razvoja mnogo bitnija nego pukom referiranju na nju u potrebi da se određeni nalaz veže uz teoriju. Naime, istraživanje Sacco (2013) na temelju pojavnosti Fibonaccijevih brojeva u biološkoj podjeli stanice i samoorganiziranih sistema, pruža potporu Eriksonovu epigenetskom viđenju razvoja kroz predeterminirane, sekvencijalne stadije ljudskog razvoja. Ova metoda pomaže u identificiranju populacije rizične za razvoj psiholoških poremećaja, što bi omogućilo raniju intervenciju.

Erikson (1968; prema Kins i Beyers, 2010) je i definirao subjektivni osjećaj identiteta kao „svijest o činjenici da postoji istovjetnost selfa i kontinuitet u metodama sintetiziranja ega, stil nečije individualnosti, i da taj stil koincidira s jednakošću i kontinuitetom značaja koji je pridodan značajnim drugima u bliskoj okolini“. Tom definicijom uputio je na to da identitet proizlazi iz odnosa a ne nastaje neovisno o njima. Tu je individuacija u odnosu na majku i oca je jedna od ključnih razvojnih zadataka adolescencije, te je konceptualizirana kao uspostavljanje autonomije uz zadržavanje povezanosti s roditeljima. Razvoj pojedinca stoga možemo promatrati kao stalnu interakciju njegove specifičnosti i okoline, s time da su oboje do neke granice promjenjivi, ali i teško odvojivi.

Prema Durkham (2000) usmjeriti pažnju na mlade znači pažljivo promotriti topologiju socijalnog okoliša, moć i djelovanje: javno, nacionalno, unutar kućanstva, te identitete, i njihovu artikulaciju i disjunkcije; memoriju, povijest i osjećaj promjene; globalizaciju i upravljanje; rod i klasu. Stoga, bavljenje pitanjem mladih, znači bavljenje problemom društva u cjelini.

11. ZAKLJUČAK

Rezultati pokazuju da spol i suživot s roditeljima značajno objašnjavaju postizanje kriterija odraslosti. Odnosno, stariji ispitanici, kao i oni koji ne žive u zajednici s roditeljima postižu više kriterija odraslosti. Od crtačnosti, savjesnost se izdvaja kao značajan pozitivni prediktor, dok se otvorenost pokazala kao supresor varijabla. Povezanost/trazenje potpore i nezavisnost, kao faktori individuacije izdvajaju se kao pozitivni značajni prediktori. Utvrđeno je da žene postižu više kriterija odraslosti, kao i ispitanici koji ne žive s roditeljima, te da s porastom dobi raste i broj postignutih kriterija. U skupini ispitanika koji žive s roditeljima nema razlike u postizanju kriterija odraslosti s obzirom na dob, dok u skupini ispitanika koji ne žive s roditeljima dolazi do postizanja većeg broja kriterija odraslosti porastom dobi. Pri ispitivanju odnosa demografskih podataka i individuacije u odnosu na majku pokazalo se da žene u odnosu na muškarce češće traže podršku od majke te su s njom povezanije, te da su ispitanici koji žive van roditeljskog doma nezavisniji od majke. Također, pokazalo se da s porastom dobi opada strah od razočaranja majke.

Ovim istraživanjem vidljivo je da je razdoblje prijelaza u odraslu dob kompleksan konstrukt, koji zahtjeva cjelokupno promatranje pojedinca s obzirom na njegove specifičnosti, užu (obiteljsku) te širu okolinu (društveno-ekonomsko-političku).

12. LITERATURA

Arendt, H. (2006). *O zlu*. Zagreb: Naklada breza.

Arnett, J.J. (1998). Learning to stand alone: The contemporary American transition to adulthood in cultural and historical context. *Human development*, 41, 295-315.

Arnett, J. J. (2000). Emerging Adulthood: A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist*, 5, 469-480.

Arnett, J. J. (2003). Conceptions of the Transition to Adulthood Among Emerging Adults in American Ethnic Groups. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 100, 63-75.

Arnett, J.J. (2006). The psychology of emerging adulthood: What is known, and what remains to be known? U. Arnett i J. L. Tanner (Ur.), *Emerging adults in America. Coming of age in the 21st century* (str. 303-330). Washington, DC: American Psychological Association.

Belsky, J., Jaffee, S. R., Caspi A., Moffitt, T. i Silva, P. A. (2003). Intergenerational Relationships in Young Adulthood and Their Life Course, Mental Health, and Personality Correlates. *Journal of Family Psychology*, 17, 460-471.

Benet-Martinez, V. i John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 729-750.

Buhl, H. M. (2008). Development of a model describing individuated adult child parent relationship. *International Journal of Behavioral Development*, 32, 381-389.

Caspi, A., Roberts, B. W. i Shiner R. L. (2005). Personality Development: Stability and Change. *Annu. Rev. Psychol*, 56, 453–84.

Cote, J. E. (2006). Emerging adulthood as an institutionalized moratorium: Risks and benefits to identity formation. U. J. J. Arnett i J. Tanner (Ur.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (str. 85–116). Washington, DC: American Psychological Association.

Cote, J. E. (2014). The Dangerous Myth of Emerging Adulthood: An Evidence-Based Critique of a Flawed Developmental Theory. *Applied Developmental Science*, 18:4, 177-188.

De Haan, A., Deković, M. i Prinzie, P. (2012). Longitudinal Impact of Parental and Adolescent Personality on Parenting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102, 189-199.

Durham, D. (2000). Youth and the Social Imagination in Africa: Introduction to Parts 1 and 2. *Antropological Quarterly*, 73, 113-120.

Gabrieli, E. i sur. (2009). Cognitive and Neural Development of Individuated Self-Representation in Children. *Child Development*, 4, 1232-1242.

Hoffman, J. A. (1984). Psychological Separation of Late adolescents from Their Parents. *Journal of Counseling Psychology*, 3, 170-178.

John, O.P., Donahue, E.M. i Kentle, R.L. (1991). *The Big Five Inventory-Versions 4a and 54*. Berkeley, CA: University of California, Berkeley, Institute of Personality and Social Research.

Kardum, I., Gračanin, A. i Hudek-Knežević, J. (2006). Odnos crta ličnosti i stilova privrženosti s različitim aspektima seksualnosti kod žena i muškaraca. *Psihologijske teme*, 15, 101-128.

Kins, E., i Beyers, W. (2010). Failure to launch, failure to achieve criteria for adulthood? *Journal of Adolescent Research*, 25, 743–777.

Kins, E., i Beyers, W. (2010). Failure to launch, failure to achieve criteria for adulthood? *Journal of Adolescent Research*, 25, 743-777.

Kins, E., Soenens, B. i Beyers, W. (2011). “Why do they have to grow up so fast?” Parental Separation Anxiety and Emerging Adults Pathology of Separation-Individuation. *Journal of clinical psychology*, 67 (7), 647-664.

Komidar, L., Zupančič, M., Sočan, M. i Puklek Levpušček, M. (2013). Development and Construct Validation of Individuation Test for Emerging Adults (ITEA). *Journal of Personality Assessment*, 96 (5), 503-514.

Lapsley, D. K. i Stey, P. (2010). Separation-Individuation. U. Weiner, I. i Craighead, E. (Ur.), *Corsini's Encyclopedia of Psychology*. (str. 1-2). NY: Wiley.

Loehlin; C. J. (1998). Heritabilities of Common and Measure-Specific Components of the Big Five Personality Factors. *Journal of Research in Personality*, 32, 431 – 453.

Marantz Henik, R. (2010). What Is It About 20-Somethings? Preuzeto prosinac, 2014 s http://www.nytimes.com/2010/08/22/magazine/22Adulthood-t.html?pagewanted=all&_r=0

Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551-558.

Martin, P. i Stayer, M. A. (1990). The experience of micro and macroevents: A life span analysis. *Research on Aging*, 12, 294-310.

Masche, J. G. (2008). Reciprocal influences between developmental transition and parent child relationship in young adulthood. *International Journal of Behavioral Development*, 32, 401-411.

Meeus, W., Iedema, J., Massen, G. i Engels, R. (2005). Separation–individuation revisited: on the interplay of parent–adolescent relations, identity and emotional adjustment in adolescence. *Journal of Adolescence*, 28, 89-106.

Puklek Levpušček, M., i Zupančič, M. (2010). How do Slovene students perceive a period of emerging adulthood and different criteria of adulthood? *Didactica Slovenica*, 25, 89-109.

Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H. i Knafo, A. (2002). The Big Five Personality Factors and Personal Values. *Personality and Social Psychology*, 28, 789-801.

Roberts, B. W., Odonnell, M. i Robins, R. W. (2004). Goal and Personality Trait Development in Emerging Adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 541-550.

Roberts, B. W., Walton, K. E. i Viechtbauer, W. (2006). Patterns of mean-level change in personality traits across the life course: A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin*, 132, 1-25.

Sacco, R. G. (2013). Re-Envisaging the Eight Developmental Stages of Erik Erikson: The Fibonacci Life-Chart Method (FLCM). *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 3, 1.

Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 3-20.

Smojver Ažić, S. (1998). Proces separacije-individuacije adolescenata: prikaz upitnika. *Društvena istraživanja*, 4-5, 603-617.

Syed, M. i Seiffge-Krenke, I. (2012). Personality Development From Adolescence to Emerging Adulthood: Linking Trajectories of Ego Development to the Family Context and Identity Formation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 371-384.

Schoon, I., & Schulenberg, J. (2013). The assumption of adult roles in the UK, the U.S.A., and Finland: Antecedents and associated levels of well-being and health. U. H. Helve i K. Evans (Ur.), *Youth, work transitions and wellbeing* (str. 45–57). London, UK: The Tufnell Press.

Tanner, J.L. (2005). Recentring during emerging adulthood: A critical turning point in life span human development. U J.J. Arnett i J.L. Tanner (Ur.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (str. 21–55). Washington, DC: American Psychological Association.

Zupančič, M., Kavčič, T. (2014). Student personlity traits predicting individuation in relation to mothers and fathers. *Journal od Adolescence*, 37, 715-726.

Zupančič, M., Komidar, L. i Levpušček, M. P. (2012). Individuation in Relation to Parents: A Case with Slovene Emerging Adult Students. *Cognitie, Creier, Comportament / Cognition, Brain, Behavior*, 16, 2, 265.

Zupančič, M., Komidar, L. i Puklek Levpušček, M. (2014). Individuation in Slovene emerging adults: Its associations with demographics, transitional markers, achived criteria for adulthood, and life satisfaction. *Journal of Adolescence*, 37, 1421-33.

Zupančič, M., Friedlmeier, W., Puklek Levpušček, M., Sirsch, U., Brickner, J. i Horvat, M. (2014). *Perception of Achived Criteria for Adulthood among Austrian, Slovene, and US Student*, 1-12.

Pyrkosz, D.S. (2012). Values and Economic Crisis. U. M. G. Woźniak (Ur.) *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy: Modernizacja dla spójności społeczno-ekonomicznej w czasach kryzysu* (str. 144-156). Rzeszów : Zeszyt 25, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

13. PRILOZI

Prilog 1 – Prikaz sociodemografskih obilježja

Sociodemografska obilježja	Broj (postotak) ispitanika
<i>Postignuta razina obrazovanja</i>	
Srednja škola (3 razreda)	3 (0.9%)
Srednja škola (4 razreda)	142 (42%)
Viša škola/preddiplomski studij	102 (30.2%)
Diplomski studij	82 (24.3%)
Magisterij/doktorat	9 (2.7%)
<i>Status studenta</i>	
DA	249 (73.7%)
NE	89 (26.3%)
<i>Radni status</i>	
Stalno zaposleni	41 (12.1%)
Nezaposleni	297 (87.9%)
<i>Suživot</i>	
Sam/a	35 (10.4%)
S roditeljima	155 (45.9%)
S partnerom/partnericom	38 (11.2%)
S partnerom/partnericom i roditeljima	8 (2.4%)
S cimerom/cimericom	102 (30.2%)
<i>Glavni izvor sredstava za život</i>	
Roditelj/rodbina	200 (59.2%)
Samostalna zarada	108 (32%)
Stipendija/kredit	30 (8.09%)

